

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

СЕМЕНІЙ АРТЕМ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
історії України та
спеціальних галузей
історичної науки, д.і.н.,
професор Темірова Н.Р.

«_____» _____ 2022 р.

**ІСТОРИЧНЕ КІНО ЯК ЕЛЕМЕНТ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Спеціальність 032. Історія та археологія

Магістерська робота

Науковий керівник:
Бут О.М., професор кафедри
історії України та спеціальних галузей
історичної науки, д.і.н., професор

Оцінка _____ / _____ / _____

Голова ЕК:
Степанчук Ю.С., д.і.н., професор

Семеній А. О. Історичне кіно як елемент російсько-української війни. Спеціальність 032. «Історія та археологія», ОП «Публічна історія». ДонНУ імені Василя Стуса. Вінниця. 2022.

У роботі проаналізовано російське та українське історичне кіно з 1991 по 2022 рр. як елемент російсько-української інформаційної війни. Відтворено порівняльний аналіз тез сучасної російської та української пропаганди політики пам'яті та засобів їх поширення. Досліджено законодавство Росії та України у сфері історичної політики. Проаналізовано низку сучасних російських та українських фільмів історичного жанру на предмет пропаганди історичної пам'яті.

Ключові слова: кінематограф, пропаганда, путінізм, історична політика, політика пам'яті.

73 с., рис. 12. Бібліограф.: 179 найм.

Semenii A. O. Historical cinema as an element of the Russian-Ukrainian war. Specialty 032. «History and Archeology», EP «Public History». Vasyl' Stus DonNU. Vinnytsia. 2022.

The work analyzes Russian and Ukrainian historical politics from 1991 to 2022, as well as historical cinema as an element of the Russian-Ukrainian information war. A comparative analysis of theses of modern Russian and Ukrainian propaganda of memory policy and means of their dissemination is reproduced. The legislation of Russia and Ukraine in the field of historical politics is studied. A number of modern Russian and Ukrainian films of the historical genre were analyzed for the purpose of propaganda of historical memory.

Key words: cinematography, propaganda, Putinism, historical politics, memory policy.

73 p., fig. 12. Bibliography: 179 items.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Стан вивчення проблеми.	7
1.2. Характеристика джерел і методологія.....	14
РОЗДІЛ 2 ВИТОКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ ТА ЙОГО ВИЯВИ В ІСТОРИЧНОМУ КІНО	20
2.1. Формування сучасної російської системи пропаганди та її відображення в кінематографі.....	20
2.2. Проблеми історичної політики України періоду 1991-2013 рр. та її втілення у кіно.....	34
РОЗДІЛ 3 МІСЦЕ КІНЕМАТОГРАФУ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ 2014-2022 РР.....	43
3.1. Новий вимір російської пропаганди.....	43
3.2. Історичне кіно як засіб націоналізації української історичної політики.....	58
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	74

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Кінематограф – наймасовіший вид мистецтва. Ще від його появи політичні групи різних країн усвідомили його вплив на суспільну свідомість, тому почали використовувати кіно у своїх пропагандистських цілях.

Від здобуття Україною незалежності в 1991 році і до сьогоднішнього дня запекла інформаційна війна між Російською Федерацією та Україною. Історична політика стала одним із найголовніших інструментів у цій війні, а кінематограф – зброєю. Проте політична нестабільність в Україні та відсутність консенсусу щодо єдиної державної політики пам'яті протягом багатьох років призвели до потужної переваги Росії в інформаційній боротьбі. І лише з 2014 року ситуація почала покращуватися. Тому важливо порівняти російський та український кінематограф історичного жанру задля посилення позицій в інформаційній війні.

Об'єктом дослідження є російсько-українська інформаційна війна.

Предметом дослідження виступають сучасні російські та українські історичні фільми та репрезентовані в них основні теми та образи української й російської пропаганди.

Метою роботи є аналіз виявів історичної пам'яті та історичної політики в сучасному російському та українському кінематографі у контексті використання його як зброї в російсько-українській інформаційній війні.

Задля її реалізації необхідно розв'язати такі дослідницькі завдання:

- розглянути еволюцію історичної політики в Росії та Україні, проаналізувавши законодавство щодо колективних уявлень про минуле;
- з'ясувати основні теми української та російської пропаганди та ступінь їх представлення у кінематографі;
- виявити головні форми та образи історичного кіно, за допомогою яких здійснюється пропаганда;

- простежити риси української та російської пропаганди у кіно на прикладі низки художніх фільмів;
- з'ясувати основні цілі пропаганди історичної пам'яті;
- визначити дієві механізми для більш ефективної реалізації раціональної політики пам'яті на рівні українського кінематографу.

Хронологічні рамки охоплюють період зі здобуття незалежності Україною та Росією в 1991 році до 2022 року, початку відкритої військової агресії РФ проти Української держави.

Методи дослідження представлено загальнонауковими та спеціальні історичними. Загальнонаукові методи – аналізу та синтезу, проблемно-хронологічний, узагальнення – дозволили проаналізувати рух історичних об'єктів в інтелектуальному просторі. Зі спеціальних історичних методів використано:

- історико-порівняльний метод, що посприяв у здійсненні порівняльної характеристики російського та українського кінематографу;
- історико-типологічний метод, який вимагає виокремлення та групування кінематографічних продуктів – за ідейним спрямуванням, змістом, технологіями;
- історико-генетичний метод, що дозволив встановити цілісну картину розвитку політики пам'яті в Україні та РФ протягом останніх тридцяти років й виокремити в ній історичне кіно.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що це перше повне комплексне дослідження історичного жанру в російському та українському кінематографі, його порівняльна характеристика з виокремленням основних тем та мотивів пропаганди, а також вивчення впливу державної політики пам'яті на кіноіндустрію.

Науково-практична значущість дослідження полягає у пропозиції формування нових механізмів історичної політики та її вдалого пропагування за допомогою кінематографу.

Авторські матеріали пройшли **апробацію** у двох публікаціях. Першу статтю було видано у «Віснику студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса» на тему «Антиукраїнська пропаганда в сучасному російському історичному кінематографі». У ній розкрито основні теми та образи антиукраїнської пропаганди на прикладі низки сучасних російських історичних фільмів. Другу публікацію, на тему «Друга світова війна: боротьба пам'ятей в українському та російському кінематографі», було видано у рамках Міжнародної наукової конференції «Public history. Історія в публічному просторі», яка відбулася на базі історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 20 травня 2022 року. У ній проведено порівняльний аналіз зображення Другої світової війни у кінематографі України та Росії.

Структура роботи обумовлена її темою та метою. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (179 назв). Розділи побудовані за хронологічним принципом: у першому розділі описано історичну політику в період зі здобуття незалежності Україною та Росією в 1991 році по початок російської агресії в 2014 році; у другому розділі досліджено період з 2014 по 2022 роки. Загальний обсяг роботи становить 90 сторінок, з яких основний текст займає 73 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Стан вивчення проблеми

В умовах російсько-української війни, а також у зв'язку з глобальним ростом значенням кінематографу у житті людини, важливе значення набуває дослідження використання історичної пам'яті у сучасному кінематографі в цілях інформаційного протистояння.

Проте зазначена тема не отримала достатнього висвітлення у працях дослідників. Використання кінематографу у контексті інформаційної війни та пропаганди, а також його вплив на масову свідомість набуло особливого поширення у колі наукових інтересів в останні роки, проте майже всі праці цієї тематики є загального типу. Серед таких праць можна виділити три основні групи: праці іноземні, праці вітчизняні та праці російські.

Серед праць іноземних дослідників слід виділити працю французького автора Л. Госейка «Історія українського кінематографа 1896-1995» [16]. Це унікальна в українському кінознавстві цілісна ретроспектива українського кінематографа, яка містить у собі аналіз головних кінострічок періоду з 1896 по 1995 роки. Не рідко автор торкається й проблем пропаганди в українському кінематографі.

Науковий доробок вітчизняних дослідників представлений переважно окремими статтями. М. Калініна у своїй статті «Документальное кино как инструмент политического и коммерческого PR: украинский и зарубежный опыт» [32] висвітлює проблему використання документальних фільмів через призму зображення Революції Гідності в українському документальному кінематографі і досліджує значення кіно у побудові іміджу.

У статті С. Г. Денисюка та К. В. Івченка «Вплив художнього кіно на процес політичної соціалізації особистості» [20] автори характеризують особливості впливу художнього кіно на процес формування політичної

свідомості індивіда та розкривають зміст та основні чинники впливу, методи та інструменти підсвідомого нав'язування певних стереотипів та упереджень. Автори доходять до висновків, що художнє кіно за способами та формами впливу на свідомість сильно відрізняється від ЗМІ і є «м'яким» засобом впливу.

У монографії того ж С. Г. Денисюка «Культурологічні виміри політичної комунікації» [21] проаналізовано вплив культури у цілому та кінематографа зокрема на політичну комунікацію влади та суспільства. Автор приходить до висновків, що влада використовує державний вплив на культуру задля формування у населення потрібного їй світогляду та комунікує з населенням саме через культурологічні форми.

Важливими є статті М. О. Кацуби «Художнє кіно як мас медіа: особливості впливу на політичні процеси» [34] та «Художнє кіно як засіб формування масової політичної свідомості» [33], у яких автор висвітлює вплив кінематографу на масову свідомість суспільства та на політичні процеси. Дослідник доходить до висновку, що художнє кіно впливає на людину і формує у неї певні політичні погляди, навіть якщо вона до цього не цікавилась політикою.

Т. Фісенко у своїй статті «Кінематограф у формуванні громадянської думки» [115] на прикладі популярних фільмів та серіалів, як західних, так і російських й українських, показує вплив кіно на суспільну думку за допомогою системи Attack Index, яка допомогла досліднику проаналізувати пошукові запити населення та з'ясувати, як саме вплинули ті чи інші фільми на свідомість населення. Він досліджує, як кінематограф впливає на створення стереотипів сприйняття певних проблем, постатей та професій в українському суспільстві.

Цікавою є стаття А. Сівко «Кино и пропаганда» [105] у якій автор аналізує кінопропаганду спочатку на прикладі російських та американських стрічок, а потім аналізує й українське кіно. У висновках дослідник зазначає, що держава

повинна підтримувати український кінематограф задля формування політичної свідомості у населення.

Серед російських дослідників цій проблемі присвятили свою статтю А. А. Коробов та С. А. Серебряко «Документальное кино как средство политической пропаганды: классические и инновационные подходы в цифровую эпоху» [38]. Головний удар вони зробили саме на документальні фільми як дієвий інструмент політичної пропаганди у наш час. Автори розглядають класичні та інноваційні прийоми, методи та форми привернення уваги аудиторії до документальних фільмів.

Ще однією працею російських дослідників є стаття О. Є. Грішина та А. А. Сманова «Кинематограф как инструмент политической коммуникации на постсоветском пространстве» [19]. Дослідники проводять частковий порівняльний аналіз американського та російського кіно з погляду його впливу на політичну свідомість громадян, а також досліджують кіно як засіб комунікації влади та суспільства.

Важливою є монографія Г. С. Прожико «Концепция реальности в экранном документе» [92], у якій автор на прикладі радянського кінематографу аналізує як взаємодіють реальність, режисер та глядач.

Тематика інформаційної війни через її актуальність у сучасному місті представлена широким колом наукових праць. Їх також можна поділити на праці вітчизняні та російські.

Серед вітчизняних робіт слід виділити працю колективу авторів під головуванням Є. Д. Скулиша «Історія інформаційно-психологічного протистояння» [30], у якій автори ілюструють еволюцію інформаційно-психологічного протистояння протягом всього історичного розвитку суспільства, а також розкривають сутність, методи і засоби ведення інформаційних війн, спеціальних інформаційних операцій та акцій інформаційного впливу.

У праці А. І. Нагорного «Сучасні методики маніпулювання суспільно-масовою свідомістю та їх застосування в політичних технологіях» [46]

з'ясовано специфіку маніпулятивних прийомів, які інтенсивно використовуються сучасним політичним істеблішментом. Подано авторське бачення мети та сутності маніпуляцій, які відбувалися в житті членів українського суспільства, а також запропоновано загальнодоступні методи захисту від маніпуляцій та вказано деякі ймовірні наслідки.

О. Лук'яненко у своїй статті «Геополітичне інформаційне протисторство: сутність і варіанти захисту» [40] продовжує дослідження теми інформаційної війни і визначає роль інформаційної зброї у процесі ведення геополітичного інформаційного протисторства та забезпечення інформаційної безпеки..

Щодо російських праць, то у книзі Г. Почепцова «Информационные войны. Основы военно-коммуникативных исследований» [58] розглядаються питання інформаційних та психологічних воєн. Показано зростаючу роль інформаційних воєн в умовах сучасної цивілізації, докладно розглянуто інструментарій впливу та методи захисту, дано аналіз інформаційного простору та запропоновано стратегії його трансформації, особливу увагу звернено на створення та подолання інформаційної асиметрії. Книга надзвичайно актуальна та проілюстрована прикладами, взятими зі світової практики.

У праці російського дослідника С. Н. Бухарина «Методы и технологии информационных войн» [4] розроблено процедури планування інформаційних операцій, алгоритми прийняття рішень в інформаційних війнах та підходи до управління інформаційним протисторством. Фактично, це посібник для протидії інформаційній агресії.

Щодо питань саме російсько-української інформаційної війни, то вони висвітлені переважно у вітчизняних працях. Зокрема, це аналітична доповідь «Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії» колективу науковців під головуванням А. Баровської [29]. У цій праці дослідники проаналізували інформаційну агресію Російської Федерації, яка супроводжувала анексію Криму та окупацію територій Донбасу. Окрім цього,

наведено приклади, як за допомогою іномовлення російська влада поширює корисні їй погляди через інтернет та ЗМІ.

У монографії О. С. Власюка «Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни» [9] Окрім цього, у праці багатоаспектному опису міжнародної ситуації, у якій опинилася Україна після російської агресії, запропоновано трискладову теоретичну модель системи національної безпеки України

Важливою є стаття О. Семенової «Вітчизняний кінематограф як протидія інформаційній агресії Російської Федерації (на прикладі історико-патріотичного кіно)» [103], у якій авторка розглядає кінематограф як інструмент у протистоянні російській інформаційній агресії та як чинник формування української історичної пам'яті. У праці проаналізовано головні історико-патріотичні фільми Російської Федерації та України, а також державну політику, спрямовану на підтримку кіновиробництва.

У статті С. П. Сегеди та В. П. Шевчука «Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір» [100] проаналізовано елементи гібридної агресії Російської Федерації проти України та з'ясовуються причини російсько-українського протистояння. Автори простежують гібридну агресію Росії проти України протягом всієї історії співіснування.

У статті У. Коруч «Інформаційна війна як інструмент пропаганди війни: правові підстави протидії» [39] авторка аналізує гібридну агресію Росії проти України та відзначає необхідність на законодавчому рівні чітко визначати ті елементи протиправної поведінки, які можуть бути в кінцевому випадку ідентифіковані у сукупності чи поодиноці як способи пропаганди війни або як відносини спрямовані на її пропаганду. Дослідниця пропонує механізми для протидії російській пропагандистській машині у вигляді поліпшення українського законодавства.

Питання міжнародної реакції на російсько-українську інформаційну війну проаналізовано у статті Д. О. Ковалю та Т. Р. Короткого «Інформаційна війна Російської Федерації проти України: оцінка міжнародного

співтовариства» [36]. Дослідники наводять приклади реакції міжнародних організацій, зокрема структур ООН та інших правозахисних організацій на російську агресію.

Поміж наукового доробку, присвяченого проблемі історичної пам'яті, можна виділити два комплекси праць: іноземні та вітчизняні. Однією з перших праць, у яких досліджувалася історична пам'ять, була книга французького соціолога Моріса Альббака «Колективна та історична пам'ять» [113]. Автор вперше сформулював концепцію соціальних структур колективної пам'яті, квінтесенцією якої стало твердження про тісний зв'язок колективних уявлень про минуле із загальносупільними уявленнями про час і простір. Особливо прикметним є протиставлення дослідника історії як галузі знання та історичної пам'яті як властивості суспільства. Він аргументував це тим, що по-перше, історична пам'ять не піддається періодизації, бо є суцільною, непереривною та зберігається винятково у колективній свідомості соціальної групи, яка її живить; по-друге, історія як сфера наукового знання може бути спільною для різних народів і країн, історична пам'ять же має здатність відрізнятися між різними групами населення всередині держави.

По завершенні Другої світової війни концепція історичної пам'яті здобула подальший розвиток. Передусім, ідеї М.Альббака знайшли відбиток у дослідженні британської авторки Френсіс Йейтс «Мистецтво пам'яті» [31]. Вона привернула увагу, зокрема до зв'язку простору й колективних уявлень про минуле у докладанні до доби Середньовіччя та Ренесансу.

Аналізуючи здобутки в опрацюванні історичної пам'яті, доречно звернутися до концепції школи постмодерністів – Мішеля Фуко «Археологія знань» [116] та П'єра Нора «Всесвітнє торжество пам'яті» [47]. Вони історію подавали знаряддям влади задля формування «продуктивного» минулого. На їхній погляд, реальної історії не може існувати. Натомість маємо справу зі сконструйованими істориками образами минулого. Вони наголосили на тому, що історія по суті знищує пам'ять. Під категорією «місце пам'яті» П'єр Нора розумів як топографію історичних подій, так і матеріальні чи не матеріальні

об'єкти, наділені символічним змістом і покликані актуалізувати образи минулого.

Проблематика історичної пам'яті у вітчизняному науковому просторі активувалася після проголошення державної незалежності України. Тоді перед українським народом, який протягом століть перебував під іноземним гнітом різних варіацій, гостро постало питання національної ідентичності. Ця обставина спонукала дослідників перейти до вивчення проблематики історичної пам'яті. Зокрема, дослідженню теми історичної пам'яті української нації львівський історик Ярослав Грицак присвятив роботу «Парадокси національної ідентичності» [18]. Він наголосив, що єдиної історичної пам'яті у межах України не може бути через специфічні історичні умови розвитку різних її регіонів, а саме через довгостолітнє перебування українських земель під владою різних політичних організацій.

Леонід Зашкільняк у дослідженні «Історична пам'ять і соціальні функції історії у сучасному світі» запропонував концепцію історичної пам'яті, що ґрунтується на формуванні суспільством власного уявлення про минувшину на основі «місць пам'яті» та «героїв-символів». При цьому історіографія виступає чинником формування уявлень про загальну історію [28]. Такі міркування дали підстави твердити, що історична пам'ять виступає соціокультурним феноменом, у якому інтегрувалися приватні образи індивідуального досвіду з певними щарами загальних культурних уявлень конкретної доби. Близькі за тональністю ідеї Алл Кирайдон, яка подала свою концепцію у праці «Концепт – історична пам'ять: варіативність дефініювання» [35].

Наталя Яковенко у праці «Вступ до історії» відзначає, що історична пам'ять є метафорою, оскільки колективна пам'ять про минуле не сягає далі трьох генерацій [120]. На її погляд, історична пам'ять виступає як міф, оскільки вбирає винятково нагально корисні для суспільства цінності та відповідні спогади про минуле.

Отже, проблему використання історичної пам'яті у кінематографі як зброю в російсько-українській інформаційній війні майже не висвітлено. Переважно такі праці мають описовий характер та стосуються не історичної пам'яті, а пропаганди взагалі. Також видано окремі праці про вплив кінематографу на масову свідомість суспільства чи теоретичні засади інформаційних війн, проте немає жодної праці про історичну пам'ять у кіно в російсько-українському гібридному протистоянні.

1.2 Характеристика джерел і методологія

Джерельна база дослідження включає в себе художні фільми, нормативно-правові та законодавчі акти, інтерв'ю, а також тексти виступів політичних діячів.

Основу джерельної бази складає кінематограф. Задля якісного проведення дослідження було обрано та проаналізовано понад 58 кінострічок історичного жанру [121-179], з яких 24 – українського виробництва, а 34 – російського. Така кількісна перевага російських фільмів зумовлена більшою загальною кількістю російських картин, ніж українських.

Ще одним важливим пластом джерельної бази є нормативно-правові акти Росії та України. Зокрема, проаналізовано низку законів Російської Федерації у сфері історичної політики та суміжних галузях, такі як «Про увічнення Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній Війні 1941-1945 років» [53], «Про військовий обов'язок та військову службу» [48], укази Президента Російської Федерації «Про заходи державної підтримки громадських об'єднань, які ведуть роботу з військово-патріотичного виховання молоді» [52], «Про Державну премію Російської Федерації імені Маршала Радянського Союзу Г.К. Жукова» [49], «Про Комісію при Президентові Російської Федерації з протидії спроб фальсифікації історії на шкоду інтересам Росії» [51], та низку інших нормативно-правових актів, таких як «Угода між

Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про заснування та умови діяльності інформаційно-культурних центрів» [90], «Про освіту» [26], Кримінальний кодекс РФ [111] та Стратегію національної безпеки РФ [109].

Щодо українських нормативно-правових актів, то було проаналізовано так закони як «Про загальнодержавну програму розвитку кіноіндустрії на 2003-2007 роки» [73], «Про внесення змін до деяких законів України (щодо створення сприятливих умов для розвитку національної кінематографії)» [61], «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні» [68], «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років» [89], «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [85], «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [74], «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» [72], «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» [87], постанови, «Про внесення змін до Положення про державну підтримку національних фільмів у продюсерській системі» [63], «Про Урядову комісію з вивчення діяльності ОУН-УПА» [91], «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України» [62], «Про Заяву Верховної Ради України «З нагоди 77-ї річниці перемоги над нацизмом та про неприпустимість присвоєння Російською Федерацією перемоги над нацизмом»» [82], «Про Звернення Верховної Ради України до міжнародних організацій та парламентів держав світу щодо визнання Голодомору 1932-1933 років в Україні геноцидом Українського народу» [83], накази «Про затвердження Положення про Всеукраїнську координаційно-методичну раду з питань розвитку дитячо-юнацького туризму, краєзнавства й екскурсій» [76], «Про поліпшення туристсько-краєзнавчої роботи у навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України» [86], «Про затвердження Міжгалузевої програми «Пізнай свою країну» на 2007-

2012 роки» [75], «Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті» [67], «Про встановлення Дня пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій» [64], «Про заходи у зв'язку з 70-ми роковинами Великого терору – масових політичних репресій 1937–1938 років» [81], «Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни» [80], «Про вшанування пам'яті князя Київського Володимира Великого – творця середньовічної європейської держави Руси-України» [65], «Про День Української Державності» [71], «Про День захисника України» [69], «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917-1921 років» [79], «Про затвердження Положення про Всеукраїнську краєзнавчу акцію учнівської молоді «Українська революція: 100 років надії і боротьби»» [77], «Про День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України» [70], «Стратегія національно-патріотичного виховання» [88].

Ще однією складовою джерельної бази стали інтерв'ю та тексти виступів українських та російських політиків, зокрема виступи Володимира Путіна на «Прямій лінії» [93, 94], послання президентів РФ до федеральних зборів [50, 97, 98], виступи з нагоди різних урочистостей [6-8, 10, 15, 37, 43, 57] та багато інших.

Теоретико-методологічну основу магістерського дослідження складає система методів пізнання та наукових принципів, спрямованих на всебічне, об'єктивне, вичерпне висвітлення подій, фактів і явищ, що пов'язані з історичним кінематографом у контексті реалізації історичної політики. Магістерська робота має комплексний міждисциплінарний характер. Її концептуальні засади базуються не лише на досягненнях історичної науки, але й на здобутках таких галузей знання як культурологія, соціологія, філософія. У ході дослідження використовуються як загальнонаукові, так і спеціально-історичні наукові методи.

Серед основних принципових положень – наукова об’єктивність, історизм, всебічність. Вони дозволяють подати узагальнений образ кінематографа у контексті російської агресії на терени України.

Принцип наукової об’єктивності вимагає неупередженої оцінки як уже наявних досліджень, так і кінопродукції історичної тематики. З цією метою до дослідження залучено всю доступну наукову літературу з проблеми, долучено максимально широке коло кінематографічних творів, узято до уваги погляди українських і російських політичних діячів. Аналізуючи опубліковані джерела, дотримувалися принципу дистанціювання від оцінки подій, фактів, явищ з позицій людських вподобань, аби запобігти однобічних, заангажованих суджень. При цьому важливо було не уникати критичних міркувань. Саме об’єктивний підхід забезпечує науковість, оскільки відображення всієї палітри суперечностей, справжніх історичних реалій, дозволяє максимально правдиво й якісно розкрити сутність процесів, що відбувались у конкретний період.

Принцип історизму передбачає конкретність вивчення процесу створення кінотворів, потребує враховувати умови, за яких відбувалася діяльність кінематографістів, середовище, в якому формувалися їхні погляди, суспільно-політичні обставини мотивації до продукування фільмів відповідної тематики. Використання принципу історизму в поєднанні з принципом наукової об’єктивності, надало змогу розкрити роль кінематографа у підготовці російської агресії.

Принцип всебічності передбачає аналіз явища історичного кіно в багатогранності, складності, розбіжностях його ідей і змісту на основі вивчення широкого спектра джерел та опрацювання здобутої інформації, наголошуючи на вивченні історичних явищ.

У процесі дослідження теми кваліфікаційної роботи застосовувалися загальнонаукові та спеціальні історичні методи.

Магістерська робота спирається на загальнонаукові методи – аналізу та синтезу, проблемно-хронологічний, узагальнення. Вони дозволили проаналізувати рух історичних об’єктів в інтелектуальному просторі.

Аналітичний метод дозволив проаналізувати широкий спектр кінострічок історичної тематики, надав можливість поглиблено розглянути конкретні сюжети, охарактеризувати підходи сценаристів і режисерів до презентації минувшини. Метод синтезу допоміг сформувати узагальнений образ історичного кіно як елементу історичної політики. Проблемно-хронологічний метод дозволив виокремити два рівні дослідження проблеми: інформаційне протистояння та місце у ньому історичного кіно, а також простежити ці явища у межах двох етапів – 1990-х – 2013 рр. та 2014–2022 рр. Це посприяло простеженню формування агресивних намірів РФ протягом усіх років існування незалежної України та їх заломлення у художній сфері, у нашому випадку – у кінопродукції. Із залученням методу узагальнення на основі опрацювання емпіричного матеріалу вдалося зробити висновки наприкінці кожного розділу та акордне підсумування по завершенні роботи.

Спеціальні історичні методи – історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-генетичний. Історико-порівняльний метод полягає в співставленні досліджуваних історичних об'єктів у просторі та часі і виявленні відмінностей або подібності між ними. Він дозволяє встановити особливості українського та російського кіно, присвяченого історичній тематиці. Залучення історико-типологічного методу сприяло упорядкуванню сукупності розрізнених об'єктів у специфічні типи на підставі властивих їм істотних ознак. Історико-типологічний метод вимагає виокремлення та групування кінематографічних продуктів – за ідейним спрямуванням, змістом, технологіями, що й дозволило простежити технології поширення антиукраїнського російського та національно спрямованого українського контенту. За допомогою історико-генетичного методу, спрямованого перш за все на аналіз розвитку, розкрито причинно-наслідкові зв'язки, закономірності розгортання інформаційного протистояння, охарактеризовано кінопродукти в їх образності. Історико-генетичний метод дозволяє вивчати генезу агітаційного спрямування історичних фільмів.

Отже, у сукупності теоретико-методологічні основи дослідження дали змогу виявити та опрацювати наукову літературу, залучити необхідні джерела, проаналізувати факти, явища та процеси, відповідно до мети роботи розкрити різні аспекти функціонування історичного кінематографу у контексті російсько-української інформаційної війни.

РОЗДІЛ 2

ВИТОКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

2.1 Формування сучасної російської системи пропаганди та її відображення в кінематографі

Розпад Радянського Союзу в 1991 році, здавалося б, ознаменував собою знищення імперії, яку Рональд Рейган влучно назвав «Імперією Зла». Проте на місці однієї в'язниці народів виросла інша – Російська Федерація, яка успадкувала головні імперіалістичні ідеї, пропагандистські механізми та історичну політику СРСР.

Головною ціллю історичної політики Росії відразу стала консолідація народів довкола спільної історичної спадщини, бажання зібрати з уламків Радянського Союзу нову імперію, намагання утримати біля себе новоутворені незалежні держави, такі як Україна, Білорусь, Грузія, Вірменія та багато інших.

У 1990-х роках поряд із зовнішньополітичними заходами, такими як втручання у громадянські конфлікти в Грузії, Таджикистані, війни в Чечні, Дагестані, Придністров'ї та Осетії тощо, російська влада проводила й активну внутрішню політику, спрямовану на консолідацію всередині держави. У 1995 році було прийнято Федеральний закон від 19 травня № 80-ФЗ «Про увічнення Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній Війні 1941-1945 років», який був спрямований не тільки на збереження пам'яті, а й на «рішучу боротьбу з проявами фашизму» як найважливіший напрям державної політики Росії щодо увічнення «перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні» [53].

Окрім цього, було прийнято ряд законів, спрямованих на патріотичне виховання, яке в подальшому стане основною ціллю історичних та воєнних фільмів. Так, у Федеральному законі від 28.03.1998 № 53-ФЗ «Про військовий обов'язок та військову службу» йде мова про військово-патріотичне виховання як обов'язкову підготовку громадянина до військової служби [48]. Указом

Президента Російської Федерації від 16.05.1996 р. № 727 «Про заходи державної підтримки громадських об'єднань, які ведуть роботу з військово-патріотичного виховання молоді» передбачено фінансову та матеріально-технічну підтримку військово-патріотичних молодіжних та дитячих об'єднань, пошукових формувань, а також розвиток системи підвищення кваліфікації для організаторів патріотичного виховання [52].

Усе це підкріплювалося введенням Державної премії Російської Федерації імені Маршала Радянського Союзу Г. К. Жукова, особлива увага якої була звернена на твори літератури та мистецтва, в яких розкривається «велич народного подвигу та роль видатних радянських полководців у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр., героїзм і мужність, виявлені воїнами та партизанами, дружбу, єдність та бойове братство захисників Вітчизни» [49].

Впливати на українську свідомість Росія намагалася і через підписання «Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про заснування та умови діяльності інформаційно-культурних центрів» у 1998 році [90], згідно з яким країни заснували на основі взаємності Культурний центр України у м. Москві та Російський центр науки і культури у м. Києві. Російський центр став одним із рупорів кремлівської пропаганди в Україні, що у результаті призвело до багатьох скандалів та суперечок щодо культурних питань.

Активно розвивалася і підтримка російського кінематографу з боку держави. Уже в 1996 році було прийнято закон «Про державну підтримку кінематографії Російської Федерації», у результаті в 1997 році з 56 ігрових фільмів 33 було знято за підтримки держави [17, с. 95].

У 2008 році було ухвалено рішення про створення урядової ради з розвитку кінематографії, яку очолив тодішній прем'єр В. Путін. Планувалося щорічно з 2010 р. виділяти на розвиток російської кінематографії 4,3 млрд. руб., а особливо на підтримку фільмів, «спрямованих на формування ціннісних установок, що відповідають інтересам російського суспільства та стратегічним завданням розвитку країни» [106, с. 12]. З кожним роком

фінансування збільшується, а державний конвеєр продовжує випускати низькоякісні пропагандистські стрічки.

Пропаганда історичної пам'яті також широко транслиувалася через виступи президентів, що зумовлено високою довірою російського народу до своїх керівників. Так, наприклад, в 1995 році Борис Єльцин, виправдовуючи Чеченську війну, покладає провину за конфлікт на імперський спадок, який спровокував такі національні відмінності: «Російська історія розпорядилась таким чином, що суверенітет держави постягається на велику територію і охоплює багаточисельні народи» [50].

Період Російської імперії неодноразово ставав об'єктом пропаганди в російських історичних фільмах. Наприклад, у 2012 році відбулася прем'єра фільму «1812: Уланська балада», присвячена 200-річчю перемоги над Наполеоном, або ж «Василіса» 2013 року, що розповідає про «хоробру російську жінку», яка протистоїть кровожерливим французам.

Проте, аналізуючи історичну політику та систему пропаганди Російської Федерації, не можна оминути її головного актора та натхненника – Володимира Путіна. З приходом до влади Володимира Путіна в 2000 році напрямок історичної політики ще більше схилився до ностальгії за імперським минулим. У Посланні до Федеральних Зборів 2005 року Путін називає розпад Радянського Союзу «найбільшою геополітичною катастрофою століття». У тому ж посланні було продиктовано й основну тему російської пропаганди: Велику Вітчизняну війну, перемогу в якій Путін називає «днем торжества цивілізації над фашизмом», а військових – «солдатами свободи» [97]. Ця ідея повторювалась і в інших посланнях до Федеральних Зборів та зверненнях президента до народу.

Щоб закріпити міф про Велику Вітчизняну війну кінопропагандистам була поставлена ціль знову і знову повторювати схожі наративи глядачу шляхом конвеєрного випуску тематичних стрічок, яких за два десятиліття вийшло кілька сотень.

Звертаючись до найбільш популярних фільмів, слід виділити такі картини, як «Зірка» (2002) реж. Миколи Лебедєва, яка розповідає про хоробрих радянських розвідників [140], «Сталінград» (2013) реж. Федора Бондарчука, бюджет якої склав 30 млн доларів [167], «Солдатик» (2019) реж. Вікторії Фанасютіної про виховання «справжнього захисника Батьківщини» [163], «Туман» (2010) реж. Івана Шурховецького та Артема Аксененко [174], у якому міф про «Велику Вітчизняну війну» доповнюється міфом про «сучасного російського офіцера», який настільки добрий, що готовий послабити пов'язки на руках полоненого німця, щоб останньому не було важко, за що пізніше німецький солдат переріже йому горло. Фільм переповнений агіткою про сучасну російську армію та пропагандою «поваги до ветеранів».

Ще одним прикладом таких картин є телефільм «Заградотряд» 2009 року [137], знятий режисером Валентином Донсковим. Картина – ода НКВД, у якому енкаведистів зображено героями, які дізнаються про те, що за лінією фронту в дитячому будинку вмирають діти, йдуть у наступ задля того, щоб врятувати їх. Таким прийомом автори фільму ніби відбілюють тих, хто вбивав своїх же співгромадян в спину, реабілітуючи їх перед глядачем, який починає співпереживати енкаведистам.

Героїзація офіцерів НКВД відбувається і в низці інших серіалів та фільмів, таких як «Ладога» (2014), «Апостол» (2008) тощо.

Ще однією темою фільмів, направлених на відбілювання репутації, стали фільми про СМЕРШ. У таких стрічках ворогами головних героїв зазвичай стають диверсанти, шпигуни або ж антирадянське підпілля. При цьому партизанські рухи балтійських країн, України тощо незмінно асоціюються з нацистськими загарбниками. До таких фільмів можна віднести «У серпні 44-го...» (2000) реж. Михайла Пташука, «Смерть шпигунам» (2011) реж. Едуарда Пальмова, серіал «СМЕРШ» (2007) реж. Зіновія Ройзмана і багато інших.

Цікаво, що у своїх промовах Путін, кажучи про щось важливе, зазвичай використовує слово «історичне» лише в позитивному сенсі, як наприклад:

«Наша країна історично будувалася як цивілізація, в якій кожен народ зберігав свою етнокультурну ідентичність» [97]. Фактично цим він заперечує багатовікові репресії та нищення інших народів російською владою, а також повторює ідеї, які ще в 1990-х пропагував Єльцин і які стали одним з основних тезисів російської пропаганди.

У Посланні Федеральним Зборам від 2006 року Путін називає «історичним подвигом» «утримання держави на великому просторі, збереження унікальної спільноти народів при сильних позиціях держави у світі», в черговий раз транслуючи ідею «єдності народів Росії» та її «величі» через призму історії [98].

Цікаво, що у 2008 році Володимир Путін займає посаду голови Ради з розвитку вітчизняного кінематографа та проводить активну політику впровадження «національного» кіно. Так, 7 жовтня 2008 року на нараді «Про розвиток вітчизняної кінематографії», яку Путін провів під час відвідин «RWS – кіностудії «Санкт-Петербург», він виступив з ініціативою впровадження нової системи, суть якої полягала у зростанні витрат держави на кіно приблизно вдвічі. Крім цього, держава почне сама повністю (від кастингу до прокату) фінансувати потрібні їй фільми [10].

У 2009 році при президенті РФ була утворена Комісія протидії фальсифікації історії на шкоду інтересам Росії, яка дуже швидко зайняла роль одного з важливих важелів антиукраїнської та антизахідної пропаганди [51].

Ще однією рисою путінської пропаганди є публічне заперечення геноцидів та національної направленості репресій радянського режиму. Так, на Прямій лінії 2015 року Путін каже, що «...при всіх репресіях, навіть при всіх засланнях цілих народів все-таки цілі знищення народів ніколи сталінський режим перед собою не ставив...» [94]. Важливою ідеєю є продовження радянської уніфікації, мовбито репресії охоплювали всіх і це не було унікальним явищем для окремих народів, а навіть навпаки: виокремлення якоїсь однієї нації неприпустимо і навіть аморально. Тобто, путінський режим таким чином «знімає відповідальність». Ще одним яскравим прикладом є

відповідь Путіна на Прямій лінії 2013 року, коли він призвав перестати спекулювати на трагедії чеченського народу, адже «першою та найбільшою жертвою цих репресій був російський народ» [93].

Свою зовнішню експансійну політику в Росії також легалізують через посилення на історичне минуле. Так в промові Путіна на параді перемоги 2012 року є такі слова: «Росія покроково проводить політику по зміцненню безпеки у світі. І в нас є велике моральне право – принципово відстоювати свої позиції, тому що саме наша країна прийняла на себе головний удар нацизму, зустріла його героїчним спротивом... і визначила сам результат тієї війни, скрушила ворога і принесла звільнення народам всього світу» [15].

Ця ж експансійна політика отримала своє відображення в низці документальних та художніх фільмів. В основному вони наскрізь пронизані пропагандою зовнішньої агресії, демонізацією ворогів та створені задля «пояснення» агресії проти тих чи інших держав.

Так, наприклад, конвеєром ще під час війни в Чечні виходили тематичні фільми, направлені на агітацію населення та виправдання ведення бойових дій, у яких чеченські військові зображувалися терористами та бойовиками, які грабували та гвалтували мирне населення і знущалися над військовополоненими. На протигагу їм ставав образ героїчного російського солдата. Ну і, типово для тоталітарного кінематографа, злочини російських військ проти чеченського народу замовчувалися, проте пропагувався міф про «справжнього російського офіцера». До таких агітаційних фільмів можна віднести: «Війна» (2002) реж. О. Балабанова, «Марш-кидок» (2003) реж. Миколи Стамбулова, «Грозові ворота» (2006) реж. Андрія Малюкова тощо.

Не оминула пропаганда і війну в Афганістані. Це знову ж таки боротьба мужніх російських героїв проти диких, демонізованих «душманів». Тут і сповнена міфів та сфальсифікованої історії «9 рота» (2005) реж. Федора Бондарчука, і історія про «героїчну втечу російських пілотів з афганського полону» «Кандагар» (2010) реж. Андрія Кавуна, у якому, зокрема, знову тиражуються образи боягуза-українця та героя-росіянина у сцені, коли пілот-

українець благає не посадити літак, але хоробрі росіяни далі впевнено керують штурвалом.

До цієї ж серії слід віднести і низькоякісні відверто пропагандистські фільми про війну у Грузії, такі як «Серпень. Восьмого» [124], що вийшов на екрани у 2012 році. Стрічка наповнена сценами, у яких грузини винищують цілі квартали осетинів, а президент Росії, не зважаючи на можливу міжнародну ізоляцію, дає наказ розпочати наступ військ на Грузію задля «порятунку своїх».

У іншому пропагандистському фільмі «Олімпус інферно» 2009 року [158] розповідається про двох героїв, які випадково відзняли на камеру початок наступу грузинських військ на Осетію. Фільм спрямований на закріплення у глядачів думки про те, що вина за війну лежить саме на Грузії, адже саме грузини перші розпочали бойові дії, тому у Росії просто не було вибору.

Квінтесенцією виправдання бойових дій Росії стає телесеріал «Спецназ» 2002 року [166], знятий режисерами Андрієм Мілюковим та В'ячеславом Нікіфоровим. Головні герої виконують бойові завдання в Афганістані, Таджикистані, Чечні та Узбекистані, а їхні вороги завжди – дикуни, жорстокі бандформування, і лише російський спецпризначенець може протистояти їм на чужій землі.

Окрім радянської минувшини, Путін спекулював і на інших історичних періодах, зокрема на темі Київської Русі. Так у дискусії з директором Державного історичного музею Олексієм Левікіним, Путін каже: «російське самоусвідомлення почало складатися... з моменту об'єднання російських земель і довкола моральної цінності, що виникла під час Хрещення Русі. Напевно, з утворенням централізованої Російської (!) держави почалась сама ідея і національне самоусвідомлення» [13]. Тобто Путін продовжує імперську традицію «успадкування Русі» та присвоєння Росії чужої історії, що також знайде своє відображення у кінематографі.

І усю цю систему путінської пропаганди доповнює кінематограф, який, як і у радянський період, став одним з головних рупорів пропагандистської

машини. Так, наприклад, Путін популяризував своєю присутністю на сеансах такі історичні фільми, як «Легенда № 17» (2013 р.), у 2015 році «Батальйонъ», в 2016 р. (разом з Нурсултаном Назарбаєвим) – «28 панфіловців», в 2017 р. – «Вікінг», в 2018 р. – «Втеча з Собібора». Відвідування прем'єр вище перелічених фільмів фактично стало наданням їм напівофіційного, державного статусу.

Таким чином, можна зробити висновок, що до 2014 року путінська пропаганда через виступи політичних діячів, мас-медіа та освіту готувала суспільство до майбутньої війни, до консолідації та мобілізації суспільства проти спільного зовнішнього ворога в обличчі НАТО. Проте у зв'язку з початком та розвитком Революції Гідності та втечею ставленика Путіна – Януковича – російська пропаганда була вимушена перемикнути на іншого, ближчого ворога – Україну, при цьому зберігаючи наратив про «західних покровителів». У зв'язку з цим пропагандисти почали випускати сюжети, книги, статті та фільми у промислових масштабах.

Хоча варто зазначити, що українець і до 2014 року з'являвся в російському кінематографі у образі ворога, що свідчить про довготривалу підготовку до війни Росії проти України. Український політик та письменник Володимир Цибулько зазначає: «Для Росії дуже важливим є телебачення, де росіянам весь час розказують, хто є українці. Російська людина вірить телевізору, вірить друкованому слову, вірить в існування ворогів» [12].

Але і цей період російський кінематограф не оминув. Так вже в 2008 році відбулася прем'єра фільму «Олександр. Невська битва» режисера Ігоря Кальонова [126], який продовжує міфологему про Невську битву та демонізує ворогів православних росіян (в образі Олександра Невського) – німців і шведів.

Ще у 2008 році Володимир Путін під час розмови з президентом США Джорджем Бушем на саміті НАТО в Бухаресті сказав: «Ти ж розумієш, Джордже, що Україна – це навіть не держава... Що таке Україна? Частина її території – це Східна Європа, а частина, і, значна, подарована нами»

[Волович]. Або ж, у своєму виступі на цьому ж саміті він каже: «Але на Україні там одна третина взагалі етнічні росіяни... в Криму дев'яносто відсотків – це росіяни. Україна в тому вигляді, в якому вона сьогодні існує, була створена в радянський час; вона отримала території від Польщі – після Другої світової війни, від Чехословаччини, від Румунії... від Росії величезні території отримала на сході та півдні країни... в нас там теж є свої інтереси. Ну, сімнадцять мільйонів росіян в Україні проживає. Південь, південь України повністю, там тільки одні росіяни». Дісталось в промові також і Криму: «Крим просто отриманий Україною рішенням Політбюро ЦК КПРС. Навіть не проведено було державних процедур з передачі території... Ми нічого намагаємось не піднімати, дуже обережно діємо...» [15]. Тобто, вже з цієї промови стає зрозуміло, що Путін не приховував своїх намірів з агресії проти України, свої ідеї щодо неможливості існування України як самостійної держави.

Через два роки, у 2010-му, Путін знову публічно зробив закид убій України: під час спілкування з росіянами у прямому ефірі він заявив, що Росія перемогла б у Другій світовій війні навіть без України, тому що вони «країна переможців», а також тому що війна була виграна «за рахунок індустріальних ресурсів Російської Федерації, це історичний факт, все є в документах». Також, фальсифікуючи дані, він заявив, що найбільші втрати у Другій світовій війні понесла не Україна, а саме РСФСР – більше 70% [93].

Так і в путінському кінематографі українці зображуються відмінними від «українців» радянського кіно. Якщо в СРСР «українець» зазвичай – це простий, не дуже розумний селянин, то в сучасному російському кіно він – підступний зрадник, сусід, який може загнати ножа у спину.

Ще у 2004 році на телеекрани виходить серіал «Таємниця вовчої пащі» з відомим актором-українофобом, злочинцем Михайлом Пореченковим [171]. Сюжет фільму розповідає про російського хлопчика, який приїжджає до Севастополя на російську військову базу. У фільмі в черговий раз

пропагується ідея протиставлення «справжнього російського офіцера» демонізованим ворогам – у даному випадку українським головорізам.

Того ж року режисером Володимиром Хотиненком було знято українофобську стрічку «72 метри» [122], за сюжетом якої хоробрі російські моряки, більша частина екіпажу корабля «Слов'янка» в 1992 році після поділу Чорноморського флоту відмовилася скласти українську присягу і була переведена на Північний флот. У фільмі нерідко звучать українофобські вислови, за що він і був заборонений до показу в Україні в 2014 році.

У 2007 році світ побачив черговий витвір російської пропаганди – міні-серіал «Ліквідація» режисера Сергія Урсуляка [150], який розповідає про післявоєнну Одесу, яку захоплюють серійні вбивці та посібники нацистів – українські націоналісти. У серіалі знявся актор Володимир Машков, який 16 лютого 2022 року особисто був присутній на святкуванні річниці анексії Криму.

Розглядаючи найбільш гучні фільми з елементами антиукраїнської пропаганди, слід звернутися до фільму А. Кравчука «Адмірал» 2008 року [125], рецензію якому дав І. Грабович: «Це чудова ілюстрація до потуг сьогоденної Росії відновити свою велич. Путін та компанія відчайдушно намагаються реанімувати якусь міфічну Росію» [11]. Стрічка стала лідером прокатів не лише в Росії, але і в Україні, а українське телебачення поспішало показати його якомога більш широкій публіці.

І це чудовий приклад того, як російська пропаганда окупувала розуми українських глядачів за допомогою українського телебачення. Так, у фільмі зображено засідання уряду Колчака, який жде повідомлення про довгоочікуване з'єднання військ Денікіна і верховного правителя Сибіру, під час якого стає відомо про «измену первого украинского полка, перешедшего на сторону большевиков». Для пересічного глядача це відразу стане причиною невдачі білих, а українці стануть зрадниками. Так і в наступній сцені з вуст Колчака лунає фраза про те, що «Украина отдана немцам», зображаючи УНР маріонеткою Німеччини та заперечуючи її незалежність.

Наступного, 2009 року, на великий екран виходить фільм спільного виробництва Росії, України та Польщі режисера В. Бортко «Тарас Бульба» [173]. Екранізуючи книгу Миколи Гоголя, який і сам є предметом дискусій між українцями та росіянами, автори відверто просували проросійські, а навіть антиукраїнські наративи.

Тарас Бульба у виконанні Богдана Ступки часто називає себе «русским», козаків – «русским товариществом», а Україну – «русской землѣй». Автори не випадково використовували саме ці прикметники, чудово розуміючи, що «русский» і «российский» афілюються в російській мові, а отже у глядача виникне картина того, що і козаки, і Запорізька Січ – частина саме російської історії, і аж ніяк не України, яка якщо і згадується у фільмі, то з типовим для росіян наголосом «УкрАина», нібито спеціально асоціюючи Україну з окраїною Росії.

Марафон українофобних стрічок у 2010 році продовжила картина режисерів Б. Ростова та О. Самохвалова «Ми з майбутнього 2» [154], події якої відбуваються на території сучасної «фашистської» України. Тут і увібрані усі російські стереотипи про українських жителів заходу України: і рок-фестивалі, на яких масово гуляють українці в нацистській формі під нацистськими прапорами, і гіперболізоване русофобство (рис 2.1). Наприклад, у одній з перших сцен на рок-концерті «мужній росіянин» захищає дівчину від п'яного, грубого українця. Цей наратив протиставлення образу «сміливого, мужнього та винахідливого російського героя» та «нерозумного, грубого і боягузливого хохла» пронизує увесь сюжет фільму, наприкінці якого «москаль» та «хохол» все одно залишаються разом, пліч-о-пліч б'ючи ворогів.

Рисунок 2.1. Зображення українців у фільмі «Ми з майбутнього 2»

Окрім цього, у фільмі підтримуються міфологеми про воїнів УПА як немитих, брудних, одягнених в звичайний одяг бандитів, які грабували та тероризували мирне населення, а також масово співпрацювали з німцями. Щоб підкреслити це, у одній зі сцен захоплених у полон головних героїв, щоб довести вірність УПА, пропонується власноруч розстріляти інших українців, котрі нібито співпрацювали з комуністами. Цікаво й те, що Міністерство культури України спочатку заборонило фільм, проте перед президентськими виборами 2010 року все-таки дало дозвіл на його показ.

Ще однією одіозною картиною є телевізійний багатосерійний фільм режисера С. Снежкіна «Біла гвардія», що вийшов на телеекрани у 2012 році, в день виборів президента Росії [129]. Чергова екранізація класичного твору (цього разу російського автора – Михайла Булгакова), яка була перероблена авторами на свій лад. Події серіалу розгортаються довкола Національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.

Фактично, серіал – карикатура на українських національних героїв. Петлюрівці в ньому – садисти-антисеміти, як, наприклад, петлюрівський полковник Козир-Лешка, який рубаючи шаблею глобус, каже: «як жидівська

голова». Або ж в іншій сцені, наказуючи спалити сільську школу, додає, що вона «уся москальського духу набралася».

Павло Петрович Скоропадський у серіалі також зображений затятим русофобом, коли називає російську мову «собачьей». Це все доповнюється повсюдною неправильною вимовою українських слів та сценою з киянами, які освистують український гімн.

Цього ж року на кіноекрани виходить ще одна пропагандистська стрічка режисера А. Малікова «Матч» [152]. Сюжет фільму розповідає про українську футбольну команду, яку розстріляли через відмову програвати команді німців у Києві – поширений радянський міф про розстріл «спортсменів-мучеників». Співпродюсером та сценаристом фільму став політтехнолог Тимофій Сергєйцев, який 3 квітня 2022 року написав для portalу «РИА Новости» статтю «Що Росія повинна зробити з Україною», у якій українці представлені «пасивними посібниками нацистської влади», що підлягають «перевихованню та денацифікації» [104]. У статті також використовуються тези про необхідність введення жорсткої цензури в Україні, терору проти місцевого населення, знищення української державності і заборону самої назви «Україна».

Окрім цього, у фільмі не обійшлося і без зображення українців як посібників нацистів, які зустрічали німців з хлібом та сіллю і всіляко їм допомагали (рис. 2.2). У картині навмисно усе українське та усіх україномовних показано в негативному світлі, а їм протистоїть позитивне російське та російськомовне. Герої у вишиванках тут обов'язково посібники окупаційного режиму, а поліцаї кричать українською «швидше» поряд з німецьким «schnelle».

Рисунок 2.2. Кадр з фільму «Матч»

Отже, проаналізувавши низку російських історичних фільмів, ми можемо дійти до висновку, що путінська влада протягом багатьох років готувала підґрунтя задля агресії проти України, готуючи населення протистояти «українським зрадникам».

Російська історична політика почала формуватися ще в 1990-х роках, проте найбільшого розвитку та форми цілісної системи пропаганди вона отримала вже в 21 столітті з приходом до влади Володимира Путіна, який і став її головним актором та натхненником. Потужна агітаційна компанія, яка розгорнулася у всіх сферах державної політики сприяла тому, що цілі покоління росіян були зазомбовані пропагандою, перетворилися на легко керовану масу, якою сьогодні користується путінська влада.

Ідеї «російського світу», які ідеально лягли на імперський менталітет російського народу, антиукраїнська пропаганда у кінематографі та безліч інших чинників сприяли тому, що росіяни позитивно сприйняли анексію Криму та подальшу агресію проти України в 2014 році, і продовжують

підтримувати повномасштабне вторгнення, яке в Росії отримало назву «Спеціальна воєнна операція».

2.2 Проблеми історичної політики України періоду 1991-2013 рр. та її втілення у кіно

У 1990-х роках в Україні унаслідок розпаду Радянського Союзу відбувся фактичний розвал мереж кінопрокату. Довгий час цією проблемою не займалися. У 2003 році було прийнято Закон «Про загальнодержавну програму розвитку кіноіндустрії на 2003-2007 роки» [73], завданням якого було створення належних умов для розвитку кінематографії України. Він допоміг вітчизняним кінематографістам поступово відновити українську кіноіндустрію та повернути любов глядачів до українського кіно.

Окрім цього, було прийнято низку законодавчих актів щодо регулювання фінансової підтримки державою зокрема Закон України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо створення сприятливих умов для розвитку національної кінематографії)» [61], проект постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про державну підтримку національних фільмів у продюсерській системі» [63].

Зі здобуттям незалежності Україною відразу постало питання про побудову спільної історичної пам'яті, яка є вирішальним державотворним та консолідуючим фактором нації. Оскільки сотні років історія України переписувалася спочатку імперськими, а потім радянськими «науковцями», перед державою та українськими істориками стояло складне завдання: як виправити усі ті помилки, які були допущені раніше?

Поступово відбувалася «націоналізація» історії, у якій важливий вплив мала освіта. Чи не вперше на пострадянському просторі було введено національний навчальний курс історії – «Історія України». Схема історії України отримала такі етапи: автохтонні племена трипільської культури –

Київська Русь – Галицько-Волинська держава – литовсько-польська епоха – козацька епоха – Гетьманщина – національне відродження 1917–1921 рр. – радянський період – незалежна Україна.

Молодь стає одним з головних об'єктів історичної політики, Міністерство освіти та науки протягом багатьох років впроваджує різні заходи та програми задля розвитку розуміння історії серед молоді.

У 2004 році було утворено Всеукраїнську координаційно-методичну раду з питань розвитку дитячо-юнацького туризму, краєзнавства й екскурсій [76]. Значну кількість заходів історико-краєзнавчого спрямування проводить Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді Міністерства освіти і науки України. При сприянні Центру був створений Рух за збереження і примноження звичаїв, традицій і обрядів українського народу «Моя земля - земля моїх батьків», Всеукраїнська туристсько-краєзнавча експедиція «Краса і біль України» [119, с. 12].

У 2007 році видається Наказ Міністерства освіти і науки України № 286 «Про поліпшення туристсько-краєзнавчої роботи у навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України», головною ціллю якого була розробка програми «Моя країна – Україна» [86]. Цього ж року було видано Наказ Міністерства освіти і науки України № 49/765/3027/308 «Про затвердження Міжгалузевої програми «Пізнай свою країну» на 2007-2012 роки» [75].

Але, на жаль, історична політика України аж занадто відрізнялася залежно від того, хто тримав владу в своїх руках. Президенти Леонід Кравчук та Леонід Кучма намагалися маневрувати між поглядами жителів сходу та заходу України, часто проводячи досить суперечливу політику пам'яті. Політика Л. Кучми була характерна тим, що вона увібрала в себе козацькі, радянські та націоналістичні сюжети. Українці на сході одночасно з українцями на заході святкували зовсім різні річниці та ювілеї.

Історія України має безліч проблемних, больових точок, довкола яких десятиліттями точаться гострі дискусії. Особливо багато таких моментів у

польсько-українських відносинах. Для їх вирішення ще в 1993 році за спільною ініціативою урядів двох держав було створено українсько-польську комісію експертів з удосконалення підручників з історії та географії. Це був важливий крок до встановлення добросусідських відносин, який дозволив розв'язати проблемні питання у сфері історичної освіти.

У 1997 році президентом України Леонідом Кучмою та президентом Польщі Александром Квасневським було підписано заяву «До порозуміння та єднання», яка поклала початок до спільного вирішення проблем минулого. Проте, на жаль, не з усіма сусідам вдавалося порозумітися. Тому Україна була змушена давати відповідь на агресивну інформаційну політику Російської Федерації.

Віктор Ющенко продовжив політику примирення, і у 2005 році у Львові було встановлено Меморіал загиблим воїнам Української Галицької Армії та Меморіал орлят за участі президентів Польщі та України.

У 1997 році Постановою Кабінету Міністрів України від 12 вересня була утворена Урядова комісія з вивчення діяльності ОУН–УПА, дослідження якої допомогли заповнити безліч прогалин в історії [91].

За президентства Віктора Ющенко інтерес до національних героїв невинно зростає, тому у 2007 році відбулося відразу кілька визначних подій: святкування сторіччя з дня народження Романа Шухевича, випуск поштових марок з емблемами ОУН та УПА, а також, що найголовніше, надання Роману Шухевичу посмертного звання Героя України. У 2010 році звання Героя України посмертно також було надано Степану Бандері.

Політика увіковічнення пам'яті повстанців продовжилася виданням Указу Президента України від 28.01.2010 «Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті» [67], за яким борцями за незалежність визнавались бійці у складі формувань УЦР, УНР, ЗУНР, Гетьманату, Карпатської Січі, ОУН, УПА тощо.

Загалом, 1990-ті роки відзначилися вибухом інтересу до діяльності ОУН-УПА через зникнення цензури. Усе, на чому раніше лежало табу, почало

впливати назовні. Це не могло не відбитися на кінематографі. Хоча такі фільми у більшості випадків і не отримували державне фінансування та були зняті за особистої ініціативи окремих авторів. Особливо відзначився відомий український режисер Олесь Янчук, який нині займає посаду директора Кіностудії ім. Олександра Довженка.

У 1995 році Янчук знімає фільм «Атентат – Осіннє вбивство в Мюнхені» [127], який охоплює буремний період 1947-1959 року і розповідає про загони УПА, які боролися проти радянських військ. Це чи не перша стрічка, у якій воїнів УПА було зображено у позитивному світлі.

Того ж року на екрани виходить фільм іншого режисера – Григорія Кохана – «Страчені світанки» [168], у якому показана уся жорстокість радянських військ, які безжально знущалися над сім'ями повстанців, висилали та винищували їх.

Прем'єра наступного фільму О. Янчука відбулась на зламі тисячоліть – у 2000 році він випускає картину «Нескорений» [156], сюжет якої полягає у розповіді про долю Романа Шухевича (рис. 2.3). Спроба донести правду про долю одного з найвизначніших національних героїв України навіть отримала підтримку з боку держави – фільм профінансувало Міністерство Культури.

Рисунок 2.3. Образ Романа Шухевича у фільмі «Нескорений»

Ще через чотири роки, у 2004 р., Янчук знімає фільм «Залізна сотня» [138]. Це ще одна історія про бійців УПА, яка розгортається на фоні Другої світової війни та операції «Вісла». Що цікаво, фільм знову отримав підтримку від держави. Міністерство оборони України надало в розпорядження знімальної групи військову базу Тисовець на Сколівщині, масовку та реквізит, а в Міністерстві культури «були вражені тим, скільки в нас є сторінок невідомої для загалу історії» [117].

У 2005 році на екрани виходить стрічка режисера Валерія Шалиги «Далекий постріл» [133]. Малобюджетний, проте захоплюючий фільм про двох військових – солдата Червоної армії та бійця УПА, які наче і борються за Україну з різних сторін барикад, проте лише один з них бореться за по-справжньому вільну, незалежну державу. Автори спеціально акцентують увагу на різниці між боротьбою за Україну у складі СРСР та боротьбу за вільну Україну, прихильники якої завжди допоможуть та ризикуватимуть життям, аби врятувати побратима з полону.

Продовжив свою політику Леонід Кучма Указом Президента України від 26 листопада 1998 р. про встановлення Дня пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій у кожную четверту суботу листопада [64], хоча лише у травні 2003 року Верховна Рада України визнала голодомор 1932–1933 рр. актом геноциду: «Ми, учасники спеціального засідання Верховної Ради України 14 травня 2003 року, чинимо це сьогодні, визнаючи голодомор 1932–1933 років актом геноциду українського народу за диявольським задумом сталінського режиму. Ми вважаємо, що кваліфікація цієї Катастрофи української нації як геноциду має принципове значення для стабілізації суспільно-політичних відносин в Україні, є важливим чинником відновлення історичної справедливості, морального зцілення кількох поколінь від страшного соціального стресу, незаперечним доказом незворотності процесів демократизації суспільства, суворим застереженням спробам встановити в Україні нову диктатуру, нехтувати найголовнішим правом людини – правом на життя» [84]. У 2006 році це рішення було закріплено законом «Про

Голодомор 1932–1933 років в Україні», яким юридично було закріплено визнання Голодомору геноцидом [68].

Така політика пам'яті призвела до політичних розбіжностей між Україною та Росією. Так, РФ ветоувала проект визнання голодомору геноцидом в ООН. Окрім цього, президент РФ Д. Медведєв заявив, що цей голод не можна назвати геноцидом, оскільки він не був спрямований на знищення якоїсь окремої нації, а став результатом засухи і політичних заходів, які торкнулися усього Радянського Союзу, а не лише України, та відмовився взяти участь у церемонії пам'яті 75-ї річниці Голодомору [42].

Такі ж тези повторював і обраний у 2010 році проросійський президент України Віктор Янукович. Під час виступу на сесії Парламентської асамблеї Ради Європи у 2013 році він заявив, що визнавати Голодомор геноцидом українського народу неправильно, адже голод торкнувся також і Росію, Білорусь та Казахстан.

Тема голодомору також стала популярною серед українських кінематографістів, переважно у документалістиці. Художнє ж кіно виходило дуже рідко і сприймалося глядачами досить критично через низьку якість, затягнутість тощо, як, наприклад, фільм режисера Олександра Жовни «Маленьке життя» 2008 року [1]. Проте слід виділити фільм режисера Олеся Янчука «Голод 33» 1991 року [132], що був екранізацією забороненої в Радянському Союзі книги Василя Барки «Жовтий князь» (рис 2.4). Відверта історія про Голодомор 1932-1933 років з'явилася на телеекранах вночі 1 грудня 1991 року, напередодні Всеукраїнського референдуму щодо проголошення незалежності України, і, певно, зробила свій внесок у результат голосування.

Рисунок 2.4. Кадр з фільму «Голод 33»

За правління Віктора Януковича також погіршилися відносини з Польщею, адже тодішній президент України відмовився приїхати на урочистості до Луцька, а українська делегація була відсутня на варшавській конференції «Волинський злочин – історія, пам'ять, освіта», яку проводили у червні 2013 року.

За президентства Віктора Ющенка активно піднімалося й питання політичних репресій періоду перебування України у складі Радянського Союзу. Так у 2007 році було видано Указ Президента України «Про заходи у зв'язку з 70-ми роковинами Великого терору – масових політичних репресій 1937–1938 років», який установив в Україні День пам'яті жертв політичних репресій, постановив створення історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили» та проведення протягом 2007-2008 років у навчальних закладах та закладах культури лекцій, уроків пам'яті, інших заходів з метою висвітлення теми масових політичних репресій 1937-1938 років [81].

У 2013 році в український прокат вийшов фільм «Хайтарма» українського режисера кримськотатарського походження А. Сеїтаблаєва [175], у якому розповідається про один з найбільших сталінських злочинів – депортацію кримських татар у 1944 році. Режисер намагався передати усю біль та

страждання, які переніс його народ з боку радянського режиму (рис. 2.5). Фільм – ода усім пригнобленим народам радянської імперії.

Рисунок 2.5. Сцена депортації кримських татар у фільмі «Хайтарма»

Проте увага приділялася не лише гірким сторінкам історії. Так, розпочалася популяризація «золотої доби» української історії – доби козацтва. Держава підтримувала та фінансувала відкриття пам'ятників, меморіалів, національних парків на честь козацької минувшини. Так і у кінематографі почали з'являтися не заангажовані проросійські картини, а український погляд на славне козацьке минуле.

У вересні 2000 року у ефірі телеканалу «Перший національний» відбулася прем'єра телесеріалу «Чорна рада» режисера Миколи Засєєва-Руденка, знятого за мотивами однойменної книги Пантелеймона Куліша на замовлення Міністерства Культури і Держкомінформ. Варто відзначити, що деякі спірні моменти першоджерела були підкореговані під сучасні реалії: антипольські та антисемітські мотиви були прибрані з сюжету, а от сцени братання Брюховецького з московським царем спеціально показано з антиросійським підтекстом.

До теми козацтва також звертався видатний український оператор та режисер Юрій Ілленко, який у 2001 році зняв свій артхаусний фільм «Молитва за гетьмана Мазепу» [153]. Довкола картини відразу розгорілися скандали та дискусії, а Міністерство культури Росії, яке, як не дивно, мало профінансувати фільм на 500 тисяч доларів, відмовилося від цієї ідеї через «його антиросійський напрям та спотворення історії російсько-українських відносин» [107].

Слід виділити також і фільм 2006 року режисера Миколи Мащенка «Богдан Зиновій Хмельницький» [131]. У своїй останній картині автор розповідає історію Богдана Хмельницького, зближаючи його із глядачем: Гетьман представлений звичайною людиною, яка мала свої недоліки, переживання та радощі. Цікаво й те, що сюжет розповідає про переможну сторінку української історії, що незвично для українського кінематографу.

Проте, незважаючи на деякі позитивні зсуви, історична політика в цілому та кінематограф зокрема залишались слабкими, фрагментарними, направленими на примирення суспільства і запобігання конфліктів як у середині країни, так і на міжнародній арені. Усе це призвело до того, що українське суспільство не було консолідованим, тому російським пропагандистам вдалося легко маніпулювати жителями Криму та Донбасу, а потім окупувати окремі території Донецької та Луганської областей і майже безперешкодно анексувати Кримський півострів.

РОЗДІЛ 3

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА 2014-2022 РР.

3.1 Новий вимір російської пропаганди

Для розуміння контексту антиукраїнської пропаганди в РФ слід проаналізувати «історичні» статті її головного ідеолога – Володимира Путіна.

Історичний ревізіонізм, притаманний усій системі російської пропаганди, чітко простежується у статтях президента РФ «Про історичну єдність росіян та українців» [99] та «75 років Великої Перемоги: спільна відповідальність перед історією та майбутнім» [96].

У статті «75 років Великої Перемоги: спільна відповідальність перед історією та майбутнім» 2020 року Путін намагається виправдати загарбницьку політику Радянського Союзу. Він пояснює окупацію Білорусі і України тим, що Сталіну стало зрозуміло, що Великобританія та Франція не збираються допомагати Польщі, а тому виникла загроза наближення німців до Мінську. Тому СРСР «був вимушений» ввести війська до «східних кресів»: західних територій Білорусі, України та територій Литви. Путін підкреслює, що інших варіантів не було, адже для СРСР сильно зростали ризики через близькість німецького кордону до Мінську. Подібним чином пояснено й окупацію Прибалтики. СРСР, виконуючи свої воєнно-стратегічні та оборонні задачі розпочинає процес «інкорпорації» балтійських країн. Путін наголошує, що це відбувалося на договірній основі та за спільною згодою місцевої влади і повністю відповідало нормам міжнародного права, а країни Балтії фактично зберегли свою мову, органи влади і т.д. [96].

У своїй наступній статті «Про історичну єдність росіян та українців» 2021 року Путін трактує мету написання як необхідність детально обґрунтувати ідею про те, що росіяни і українці один народ, який зовнішні сили страляють один проти одного. Проте насправді він намагається легітимізувати територіальні посягання на українські землі, а також просувати ідеї

«російського світу» в Україні. З цією ж ціллю статтю було опубліковано відразу двома мовами: російською та українською [99].

Основними тезами виступають класичні пропагандистські висловлювання щодо усієї історії України від Київської Русі і аж до сьогодення: «українці, росіяни та білоруси – один народ-спадкоємець Київської Русі», «Москва стала центром відновленої давньоруської державності та зайнялася збиранням втрачених земель», «Б. Хмельницький та запорожці називали себе руським народом та звернулися до Москви, щоб вона їх захистила як православний руський народ», «назва «Україна» походить від слова «окраїна» та на той час майже не використовувалася», «українські землі, що потрапили до Речі Посполитої, зазнавали гніту. Землі ж, що потрапили під владу Москви, активно розвивалися», «Іван Котляревський, Григорій Сковорода, Тарас Шевченко – спільна спадщина російського та українського народів», «український народ та його культура й мова не пригнічувалися, «Валуєвський циркуляр» та «Емський указ» були вимушеною мірою та не такими вже й страшними», «української національної ідеї ніколи не існувало – її було вигадано європейськими державами для боротьби проти Росії», «колективізація та голод 1932-1933 – спільна для росіян і українців трагедія», «Велика Вітчизняна була Вітчизняною, тому що українці та росіяни боронили спільну Батьківщину», «протягом всієї історії незалежної України Росія постійно економічно та політично підтримувала Україну, аж до 2013 року» [99]. Підтримувалась і ідея, що уся сучасна Україна – радянське дітище, яке створила більшовицька Москва і внаслідок чого була пограбована Російська Федерація.

Так і легітимізацію приєднання Криму Путін в своїй промові 2014 року перед депутатами Держдуми, членами Ради Федерації, керівниками регіонів країни і представниками громадянського суспільства проводить через посилення до минулого та представлення цієї події як виправлення історичної несправедливості.

Активно пропагувалася також ідея «Новоросії», яка є однією з найважливіших у концепції «російського світу». У жовтні 2014 року на засіданні Міжнародного дискусійного клубу «Валдай» британський журналіст Ніл Баклі запитав у президента РФ: «...Ви вважаєте, що Україна – це країна, яка складається із частин інших країн. Чи не могли б Ви підтвердити цей вислів? Чи є Новоросія, регіон, про який нещодавно говорили, частиною цієї країни?», на що Путін відповів: «Ви що, не знаєте, що у 1922 році частина земель, яку саме ви й називаєте... загалом, завжди історично називали ці землі Новоросією. Чому? Тому що це по суті був один регіон із центром у Новоросійську, тому називався Новоросією. Це Харків, Луганськ, Донецьк, Миколаїв, Херсон, Одеська область. Ці землі були у 20-ті роки, у 21–22 роках, при створенні Радянського Союзу передані від Росії Україні... А ви що, не знаєте, що після Другої світової війни частина територій була прирізана до України як результат Другої світової війни? Частину відрізали від Польщі, від Угорщини, на мою думку. Львів яким було містом, якщо не польським?». Не оминув Путін і фальсифікацію історії у питанні Криму: «54-го року Хрущов... чомусь прийняв рішення передати Крим Україні. Зроблено це було тоді з порушенням радянського закону... У 90-ті роки після розвалу Радянського Союзу Крим проголосив автономію, по суті, з великими повноваженнями. На жаль, київська влада тоді пішла на ліквідацію цих автономних повноважень і звела їх нанівець, централізувавши всі і політичні, і економічні, і фінансові процеси...» [27]. Саме ці тези щодо Криму та «Новоросії» стануть головними для усієї антиукраїнської пропаганди аж до сьогодні.

У 2014 році на фоні російської агресії проти України, в Кримінальний кодекс РФ було додано правки (ст.354.1), які криміналізували публічне заперечення встановлених Нюрнберзьким трибуналом фактів воєнних злочинів нацистів, розповсюдження свідомо хибних свідчень про участь Радянського Союзу у Другій світовій війні, висловлення неповаги до днів воїнської слави тощо [111]. Фактично це був черговий крок до сакралізації

історичної пам'яті, пов'язаної з воєнним минулим, а також до збільшення історичної цензури.

Паразити́вання на історії продовжилося у 2015 році, коли у новій редакції Стратегії національної безпеки РФ з'явилися «історичні статті», в яких мова йде про формування у молоді гідного ставлення до власної історії (п. 11), а основою загальноросійської ідентичності заявлена «історична єдність народів Росії, наступність історії нашої Батьківщини» (п. 78). Фактично ж, все зводиться до пункту 21, у якому мова йде про протистояння спробам «деяких країн використовувати інформаційні та комунікаційні технології для досягнення своїх геополітичних цілей, у тому числі шляхом маніпуляції суспільною свідомістю та фальсифікацією історії» [109].

Інституалізація історії продовжилася в 2016 році, коли до створених раніше фондів «Російське історичне товариство» та «Російське військово-історичне товариство» було додано новостворений Фонд «Історія Вітчизни», який займався пропагуванням історичної пам'яті.

З 2014 року кінематограф займає ще більш помітну роль у системі путінської пропаганди, ніж раніше. Проводяться спільні зустрічі та заходи російських держслужбовців, політиків з кінематографістами. Кожного року збільшується фінансування кіновиробництва та його державне регулювання.

У 2015 році Міністерством Культури РФ було запроваджено перелік тем, пріоритетних для кіновиробництва. Серед них, зокрема, окрім таких тем як «військова слава Росії: перемоги та переможці» та «Росія - багатонаціональна країна», з'явилася також тема «Крим та Україна у тисячолітній історії держави Російської» [56].

Для порівняння, на 2023 рік до списку пріоритетних тем додано: «Історичне кіно. Уроки історії, уроки пам'яті. Протидія спроб фальсифікації історії. Миротворча місія Росії. Історичні перемоги Росії. 80-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні. Визвольна місія радянського солдата», «Популяризація служби у Збройних Силах Росії. Посилення статусу професії військового на прикладах історичних подій та нової історії» та «Нео-

колоніальна політика країн англо-саксонського світу. Деградація Європи. Формування багатопольярного світу» [45].

То ж помітно, що російська пропаганда намагається гнучко реагувати на зміни у політиці та геополітичному просторі і швидко під них підлаштовуватися. Це свідчить про високу пріоритетність кінематографа як засобу пропаганди у путінській Росії.

У травні 2020 року Володимир Путін вніс зміни до закону «Про освіту». Він запропонував розширити поняття виховання учнів так, щоб воно було спрямоване на формування «почуття патріотизму та громадянськості, поваги до пам'яті захисників Вітчизни та подвигів героїв Вітчизни, до закону, до правопорядку та старшого покоління, взаємної поваги, дбайливого ставлення до культурної спадщини і традиціям багатонаціонального народу» [26]. У липні того ж року Держдума прийняла ці правки одразу у другому та третьому читаннях. Спікер Держдуми В'ячеслав Володін заявив, що: «Освіта має включати не лише знання та навички, а й духовні, моральні цінності, які формують особистість, громадянина та об'єднують суспільство» [60]. Фактично це був крок до збільшення патріотичної пропаганди серед молоді.

У жовтні 2020 року Володимир Путін виступив з ініціативою внести зміни до закону «Про увічнення Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років», які вводили заборону публічного заперечення ролі СРСР у перемозі над нацизмом та співставлення дій керівництва Радянського Союзу з діями керівників країн Осі. Автори пояснили, що «останнім часом у засобах масової інформації, у тому числі, на жаль, російських, регулярно публікуються і передаються в ефір бездоказові узагальнювальні принижувальні висловлювання», що ототожнюють рішення та дії під час Великої Вітчизняної війни СРСР з рішеннями та діями нацистської Німеччини, натякаючи на проведення декомунізації в Україні та переоцінці радянського минулого [24]. Тобто історична цензура з кожним роком все більше посилювалася, що знайшло своє відображення і у кінематографі.

Ще розпочинаючи з 2015 року кількість стрічок, присвячених «подвигам Великої Вітчизняної війни», значно зросла. Конструювання міфу «Великої Вітчизняної війни» відбувалося завдяки таким фільмам:

- 2015 рік: «Дорога не Берлін» реж. Сергія Попова, «72 години» реж. Кіри Ангеліни, «Одиничка» реж. Кирила Белєвича, «А зорі тут тихі...» реж. Рената Давлетьярова, «Незламна» реж. Сергія Мокрицького та ін.
- 2016 рік: «Крізь туман» реж. Максима Счастнєва, «Восени 41-го» реж. Олени Борисової, «28 панфіловців» реж. Андрія Шальопи та Кіма Дружиніна та ін.
- 2017-2019 роки: «Три дні до весни» (2017) реж. Олександра Касаткіна, «Незламний» (2018) реж. Костянтина Максимова, «Сім пар нечистих» (2018) реж. Кирила Белєвича, «Собібор» (2018) реж. Костянтина Хабенського «Танки» (2018) реж. Кіма Дружиніна, «Кордиор безсмертя» (2019) реж. Федора Попова, «Т-34» (2019) реж. О. Сидорова та ін.
- 2020-2022 роки: «Подільські курсанти» (2020) реж. Вадима Шмельова, «Червоний привид» (2020) реж. Андрія Богатирьова, «Зоя» (2020) реж. Леоніда Пляскіна та Максима Бріуса, «Льотчик» (2021) реж. Рената Давлетьярова, «Перший Оскар» (2022) реж. Сергія Мокрицького та ін.

У 2015 році в широкий прокат вийшов фільм «А зорі тут тихі...» режисера Рената Давлетьярова [123]. Одним із продюсерів виступив українець Влад Ряшин, тому стрічка, профінансована «Фондом кіно» держави агресора на 150 мільйонів рублів, отримала показ у 55 кінотеатрах. Україна незадовго до вступу в силу закону про заборону показу російського кіно. Фільм, який рекламували як «чисте від ідеологічного забарвлення» насправді ж повторював тези російської пропаганди про «Велику Вітчизняну війну» та розповідає про героїнь, які мають репресованих батьків, але все одно б'ються «за радянську батьківщину».

Того ж року на екранах з'явився ще один російсько-український (як його рекламували в Росії) фільм «Незламна» російського режисера Сергія

Мокрицького [130]. Позбавлена, на перший погляд, радянської пропаганди картина насправді ж є продуктом, направленим на «примирення» двох народів. Знятий майже повністю за українські кошти, з більшою частиною українців у знімальній групі, вона все одно пропагує ідеї «братерства», навіть своїм музичним супроводом, коли російська пісня «Кукушка» у виконанні Поліни Гагаріної змінюється піснею «Обійми» від гурту Океан Ельзи. Навіть назва, з якою фільм транслювався у Росії – «Битва за Севастополь» – транслює потрібні російській владі наративи.

У 2016 році відбулася прем'єра фільму «28 панфіловців» режисерів Андрія Шальопи та Кіма Дружиніна [121]. Варто зауважити, що міф про «28 панфіловців» з'явився ще в часи Другої світової війни, і був визнана головним військовим прокурором СРСР художньою вигадкою ще в 1948 році. Проте ці дані були засекречені, а міф використано в гімні Москви, безлічі літературних творів та в підручниках з історії задля підняття патріотизму. За рік до прем'єри фільму директор Державного архіву Російської Федерації Сергій Мироненко привернув увагу громадськості до звіту за 1948 р., за що був звільнений зі своєї посади, а міністр культури РФ Володимир Медінський заявив: «Это святая легенда, к которой просто нельзя прикасаться. А люди, которые это делают, мрази конченые» [44]. Режисер фільму Андрій Шальопа не приховує того, що історія про панфіловців – не більше ніж легенда. Він зауважив, що ця історія є «не так історичною правдою, як національною», а «розвінчання подвигів такого масштабу аморально і неприпустимо» [2], і пізніше отримав премію «За вірність історичній правді» від Російського військово-історичного товариства.

У 2018 році відбулася прем'єра стрічки «Собібор» режисера Костянтина Хабенського, яка розповідає про повстання у німецькому «таборі смерті» Собібор. Образ радянського військовополоненого, який очолив єдине своєрідне успішне повстання в «таборі смерті», добре лягає в логіку спроби Росії приватизувати перемогу над нацизмом, а також пам'ять про Голокост.

Цього ж року році вийшов черговий псевдоісторичний фільм «Танки» (робоча назва – «Побачити Сталіна») режисера Кіма Дружиніна [172], який до

цього зняв «28 панфіловців». Фільм створено з ініціативи міністра і йому одразу було дано зелене світло. Міністр культури РФ Володимир Медінський особисто відвідав зйомки і пояснив журналістам, що сценарій привертає увагу достовірністю сюжету та вибором персонажів: ««Побачити Сталіна» – це правильне російське кіно...» [Владимир].

А наступного 2019 року було знято ще одну картину, присвячену танкам – «Т-34» режисера О. Сидорова [169], у якому сюжет побудований довкола екіпажу танку – українця, росіянина та білоруса. Українець у фільмі – боягуз, який гине першим. А ось білорус та росіянин виживають та йдуть разом до кінця, до кульмінації, до головної битви зі спільним ворогом, що є неприкритою алюзією на сьогоднішню геополітичну ситуацію.

У 2020 році російська пропаганда згадала про існування міфу про Зою Космодем'янську і випустила фільм «Зоя» режисерів Леоніда Пляскіна та Максима Бріуса [141]. Але фільм не просто відтворює черговий міф комуністичної пропаганди – він є сумішню радянщини та православ'я, адже у багатьох сценах картини є алюзії на біблійні сюжети, а перша назва картини «Страсті за Зоєю» є відвертим посиланням на «Страсті Христові» (рис. 3.1).

Рисунок 3.1. Кадр з фільму «Зоя»

Проте варто зауважити, що путінська Росія поступово відмовляється від акцентування уваги лише на радянському минулому. У неоімперську пропаганду вписуються нові наративи. На підтвердження цьому можна

розглянути заяву, яка відбулась після засідання робочої групи з конституційних поправок 26 лютого 2020 р. в ефірі російського телеканалу RT про те, що «президент Володимир Путін підтримав ідею фіксації в Конституції Росії визнання зв'язків між РФ, СРСР і Російською імперією» [14]. Також меморалізація відбувалася шляхом встановлення пам'ятників, наприклад пам'ятника героям Першої світової війни на Поклонній горі, або пам'ятник Олександрі I в Олександрівському саду (обидва в 2014 р.).

Імперське минуле вбудовується в систему російської пропаганди і шляхом популяризації його через кінематограф. Навіть у вище згаданих фільмах про «Велику Вітчизняну» акцент робиться на звичайних солдатах, на радянському народі, а от політруки, різні військові чиновники та радянська влада зображені жорстокими, підлими злодіями, яким все одно на свій народ. На противагу цьому царська влада і епоха Російської імперії зображена з ностальгією за «світлим минулим».

У 2015 році відбулася прем'єра фільму «Батальйон» режисера Дмитра Месхієва [128], який розповідає про створений у 2017 році Тимчасовим урядом «батальйон смерті» під командуванням георгіївського кавалера Марії Бочкарьової. В одному з інтерв'ю продюсер фільму Ігор Угольніков сказав: «Православ'я, самодержавство, народність - три кити, на яких непорушно стояла Російська імперія. Але виходить, що варто з цих трьох основних постулатів прибрати один, і інші теж одразу руйнуються. Прибрали царя — і втратили віру, і Батьківщину» [157]. Такі ж мотиви простежуються і у картині, показуючи як все погіршилося, коли прибрали царя.

У 2016 році на пропагандистському телеканалі «Росія 1» відбулася прем'єра телесеріалу «Софія» [164], рекламованого в РФ як «історія середньовічної Русі очима Софії Палеолог, останньої спадкоємиці візантійського престолу, дружини московського князя Івана III та бабусі Івана Грозного», тобто це чергова фальсифікація історії про «успадкування» Москвою Русі.

У 2017 році відбулася гучна прем'єра картини режисера Олексія Учителя «Матильда» [151]. Історія кохання імператора Миколи II та балерини Матильди Кшесинської насправді приховує за собою ностальгію за царською Росією, нібито все могло бути інакше і набагато краще: не було б ні зречення, ні перевороту, ні двох світових воєн, а лише гармонія та процвітання. І звісно такі ідеї не могли залишитися не поміченими, тому фільм викликав шквал критики з боку різноманітних груп глядачів, особливо прорадянсько налаштованих.

Ще одним ідеологічним замовленням на цю тему є фільм 2019 року «Союз спасіння» режисера Андрія Кравчука [165], який до цього вже встиг зняти антиукраїнські пропагандистські фільми «Адмірал» (2009) та «Вікінг» (2016). Відразу після прем'єри фільму міністр культури Росії Володимир Мединський заявив, що внесе цю стрічку до шкільної програми, і що «Росія - єдина наддержава у світі! Росія - це країна, яка не знає поразок! Це приголомшливо романтично! Але, кров, але, влада... Лихо народне... І ніхто ніколи не намагався сказати про це правду!...» [6]. Цікаво й те, що картину було випущено під час хвилі антиурядових протестів, яка прокотилася містами Росії, а якщо взяти до уваги, що у фільмі – боротьба за права, свободи, конституцію і всякі реформи – справа шкідлива, декабристи – наївні ідіоти, які самі не знають, чого хочуть і просто хочуть переворот заради перевороту, а імператор – навпаки, добродушний правитель, який майже нікого не страчував і хотів лише кращого для своєї держави, то стає зрозуміло, чому саме цю тему та в такому вигляді було обрано для кіно, яке профінансувала держава на 500 мільйонів рублів (при загальному бюджеті в 900 мільйонів).

До серії фільмів, що породжують «ностальгію» за царським минулим, слід віднести і стрічку «Дика ліга» (2019) режисерів Андрія Богатирьова та Арта Комачо, телесеріал «Катерина» (2014-2022) видавництва телеканалу «Росія 1», «Перші» (2016) режисера Дмитра Суворова і багато інших.

Тема Київської Русі також не одноразово ставала центральною у кінематографі останніх років. Особливої уваги вартий фільм 2016 року

«Вікінг» згаданого вже режисера Андрія Кравчука. Картина, яка стала найдорожчою в російському кіновиробництві (її кошторис склав 1,25 мільярда рублів), розповідає історію князя Володимира Великого та хрещення ним Русі. Проте показано це у типовому російському стилі з метою закріпити у глядача думку про те, що Володимир – російський князь, а отже Росія, відповідно, спадкоємець Русі. Також у фільмі явно простежується пропаганда православ'я – одного з основних стовпів «російського світу»: у одній із заключних сцен зображено брудних диких язичників, які приймають християнство та стають чистими, світлими людьми.

Оскільки однією з головних вікових груп, на які завжди була направлена пропаганда, була молодь, було вирішено продовжити популяризацію теми Русі вже у фентезійному жанрі. У 2017 році відбулася прем'єра фільму «Легенда про Коловрата» режисерів Джаніка Файзієва та Івана Шурховецького [149], сюжет якого є частиною міфу про «непереможного російського богатиря»: він розповідає легенду про Євпатія Коловрата і є черговою спробою привласнити історію Русі собі.

Активно російська пропаганда займалася і привласненням собі українських історичних постатей. Особливу увагу путінські пропагандисти приділяють українському письменнику Миколі Гоголю. Окрім згаданої екранізації «Тарас Бульба» 2009 року, також вийшла ціла низка містичних фільмів, головним героєм яких виступає Микола Гоголь, зняті російським режисером Єгором Барановим. Серед них «Гоголь. Початок» (2017), «Гоголь. Вій» (2018), «Гоголь. Страшна помста» (2018) та телесеріал «Гоголь» (2019). Такий конвеєр фільмів про українського письменника можна пов'язати з намаганням закріпити у думках російської аудиторії образ Гоголя як російського автора. Не дарма одним з творців фільму є засновник продюсерської компанії «Среда» Олександр Цекало, який неодноразово виступав у підтримку Володимира Путіна, а на роль Гоголя запросили одного з найпопулярніших російських акторів – Олександра Петрова.

Проте Микола Гоголь не єдина «спірна» особистість. Так 9 березня 2019 року Російський центр науки та культури у Києві (у 2016 році визнаний Європарламентом пропагандистською організацією) у Facebook анонсував захід, присвячений пам'яті українського поета Тараса Шевченка [110]. Проте автори анонсу назвали Шевченка «російсько-українським» поетом. У коментарях до посту вони заявили, що «деякі дослідники» відносять творчість українця і до російської літератури, оскільки частина його творів написана російською. Це одразу ж викликало реакцію української сторони, зокрема Міністерство Закордонних Справ України випустило заяву: «У зв'язку з маніпулятивними та зухвалими посяганнями країни-агресора на історико-культурну та філософську спадщину Тараса Шевченка, відзначаємо, що національна самоідентифікація Кобзаря – непримиренного борця за національне та духовне відродження України, звільнення нашої Батьківщини з-під гніту сумнівів. МЗС заперечує будь-які російські наративи про Тараса Шевченка» [110].

А в 2014 році відбулася прем'єра біографічного фільму про іншу відому постать – українського бійця Івана Піддубного. Фільм «Піддубний» режисера Гліба Орлова – ніщо інше, як чергова спроба присвоїти собі ще одну видатну українську особистість [161]. Рекламувалась картина як фільм про «видатного російського спортсмена», «справжню російську душу», яка перемагає брехливий, підступний Захід.

Вибух патріотизму, який відбувся в Росії на фоні анексії Криму в 2014-2015 роках, та інтерес до подій на Донбасі поступово згасали. Протягом чотирьох років російський кінематограф намагався замовчувати події на Донбасі, тому у пропагандистів виникла нагальна потреба нагадати суспільству про ці події.

Анексії Криму та подіям, які передували йому, було присвячено фільм «Крим» режисера Олексія Піманова [147], знятий у 2017 році за ініціативою Міністра оборони Російської Федерації Сергія Шойгу та за підтримки «Першого каналу», медіахолдингу «Червона зірка», Міністерства оборони РФ,

Міністерства культури, Фонду кіно, Російського військово-історичного товариства, уряду Республіки Крим та уряду міста Севастополь. Стрічка отримала статус «національного фільму», що передбачає державну допомогу, контроль міністерства культури над його виробництвом та прокатом, а також переваги під час прокату. Загалом картина переповнена російською пропагандою, що роками трансливалася через державні ЗМІ. У одній з перших сцен головний герой, перебуваючи на майдані, стає свідком того, як «невідомі» снайпери розстрілюють натовп, а протестувальники закидають коктейлями Молотова бійців спецпідрозділу «Беркут». У іншій сцені по телевізору показують кадри, як у Львові протестувальники з вимогою вибачитись ставлять на коліна інших «беркутівців». Основною ж сюжетною лінією є протистояння хоробрих росіян проти підлих українців, які хочуть розв'язати повномасштабну війну з Росією та платять за це своїм життям (рис 3.2). Також фільм містить кілька епізодів, у яких зображено українців, які відмовилися атакувати росіян та провокувати «велику війну», а перед кінцевими титрами на екрані з'являється напис «Офіцерам Росії та України, тим, хто не став стріляти один в одного в березні 2014 року, присвячується».

Рисунок 3.2. Сцена нападу націоналістів на автобус з мирними жителями у фільмі «Крим»

У 2018 році на екрани вийшов фільм «Кримський міст. Зроблено з любов'ю!» [148], режисером якого виступив один з ведучих пропагандистів

Росії Давид Кеосаян, а сценарій до нього написала інша відома пропагандистка, головна редакторка RT Маргарита Сімоньян. Стрічка рекламувалася офіційною представницею МЗС РФ Марією Захаровою та прес-секретарем президента РФ Дмитром Пєсковим. Вона переповнена українофобською пропагандою, а один з персонажів, кримський татарин Дамір Надирович, виправдовує депортацію власного народу та вихваляє Сталіна.

У 2019 році відбулося одразу кілька прем'єр пропагандистських стрічок про війну на Донбасі. У фільмі «Донбас. Окраїна» режисера Рєната Давлетьярова розповідається про групу людей, які вимушені ховатися у підвалі одного з будинків Мар'їнки від «постійних обстрілів з боку ЗСУ» [135]. Серед них як прихильники Росії, так і прихильники України, які були кинуті українськими військами напризволяще (рис. 3.3). У фільмі також з'являються бійці «Азову», які зображені втіленням зла та надмірно демонізуються. Стрічку було профінансовано Міністерством культури РФ, а міністр культури Володимир Медінський на прем'єрі фільму заявив: «Події на Донбасі – це наш біль... Автори фільму «Донбас. Окраїна» зробили перший крок у осмисленні подій нашої новітньої історії» [43].

Рисунок 3.3. Кадр з фільму «Донбас. Окраїна»

Цього ж року було знято фільм «Ополченочка» режисера Олексія Козлова [159], який розповідає про трьох жінок, які йдуть воювати на боці бойовиків з так званих «ЛНР» та «ДНР» проти України у ролі екіпажу танку Т-64БВ. Не обійшлося тут і без типової демонізації Збройних Сил України: за сюжетом українські солдати з «націоналістичного карального батальйону» вбивають на очах однієї з героїнь її нареченого за георгіївську стрічку, знайдену у нього, а сама вона потрапляє в підвал для тортур і дивом збігає прямо з «розстрільної ями»; інша жінка – вчителька історії, школу якої розбомбили ЗСУ.

Ще через два роки, в 2021, на екрани вийшов фільм «Пригрів» режисерів Максима Бріуса та Михайла Вассербаума. Картина стала квінтесенцією російської антиукраїнської пропаганди. Ще в початкових титрах використано тези про «державний переворот 21.02.2014», «порушення прав та свобод мешканців Донбасу», «добровольчі батальйони, більшу частину яких становили кримінальні елементи, мародери та націоналісти», «масове винищення та фактично повсюдний геноцид російськомовного населення». У першій сцені глядачам одразу показують як «українські добровольці» жорстоко вбивають цілі луганські сім'ї, не жаліючи ні старих, ні немовлят. Далі демонструються «злочинні дії ЗСУ», які знущаються над військовополоненими, тримаючи їх в клітці та перерізаючи сухожилля. На противагу українським військовим, бійці «ДНР» добродушні та відважні, тому відпускають на волю полонених українців. Доповнюють картину український доброволець, який закінчує життя самогубство після того, як усвідомлює «злочини побратимів», та іноземний найманець, який каже, що їде повторювати подвиг свого діда, який воював у складі СС.

Проаналізувавши історичну політику та низку російських фільмів, які кіноіндустрія випускала з 2014 по 2022 роки, можна дійти до висновку, що путінська пропаганда після вторгнення в Україну та анексії Криму стала ще агресивнішою. Антиукраїнські заяви стали звичайною річчю в промовах офіційних представників Кремля, а Володимир Путін зі своїми «історичними» статтями підвів під ними жирну лінію.

Агресивна історична політика та тотальна мілітаризація шляхом використання кінематографа призвели до наслідків, які сьогодні Україна відчуває на собі. Сконструований гібрид радянської та імперської історичної політики у суміші з відверто агітаційним, «ура-патріотичним» кінематографом став потужною зброєю в російсько-українській інформаційній війні. Протягом більш ніж восьми років пропагандистська машина Російської Федерації готувала суспільство, яке буде готове йти воювати проти України за побудовані Путіним ідеали: Батьківщину, царя та предків, які полягли за цю ж Батьківщину.

3.2 Історичне кіно як засіб націоналізації української історичної політики

Після Революції Гідності та російської збройної агресії в Україні постало нагальне питання про змінення вектору історичної політики задля консолідації суспільства, роз'єданого невдалою політикою попередньої влади та російською пропагандою.

Шлях до Європи, який став основним зовнішньополітичним напрямком України, передбачав собою європеїзацію меморіальних практик. Так, наприклад, Україна поступово відмовилася від міфів про «Велику Вітчизняну війну» та «9 травня», які притаманні лише Росії та її найближчим союзникам. З 2014 року на передній план виходить концепція Другої світової війни 1939-1945 рр., ідею «победобесія» та тезу «Можемо повторити» було замінено концептом «Дня пам'яті» та тезою «Ніколи знову», а російський символ «георгіївська стрічка» була замінена європейським «червоним маком». Усе це вписалося у великий проект із деколонізації та націоналізації історичної пам'яті під назвою «декомунізація».

Зокрема, задля розвіяння радянських міфів і протистояння привласненню Росією перемоги у Другій світовій війні та знецінення внеску українців, 24

березня 2015 року було видано Указ Президента України «Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни» [80], а 9 квітня цього ж року було прийнято Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років», згідно з яким 8 травня проголошено Днем пам'яті та примирення, а 9 травня – Днем перемоги над нацизмом у Другій світовій війні, що кардинально переписувало усю систему міфів, яку вибудовувала російська пропаганда довкола Другої світової війни [89].

18 травня 2019 році президентом України Петром Порошенко було видано указ про затвердження «Стратегії національно-патріотичного виховання», згідно з якою національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави, здійсненим на прикладах героїчної боротьби Українського народу за утвердження суверенітету власної держави [88]. А 19 листопада 2021 року було прийнято Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», однією з цілей якого є «усунення впливів держави-агресора в інформаційній, освітній, культурній сферах України» [85].

2 лютого 2021 року Верховною Радою також було прийнято «Проект Постанови про вшанування пам'яті українців, які рятували євреїв під час Другої світової війни» [], який був спрямований також і на розвіяння міфу про українців як посібників нацистів, який активно толерується у Росії. А 3 травня 2022 року Верховна Рада прийняла Постанову «Про Заяву Верховної Ради України «З нагоди 77-ї річниці перемоги над нацизмом та про неприпустимість присвоєння Російською Федерацією перемоги над нацизмом»», згідно з якою Верховна Рада засвідчила роль Українського народу у перемозі Антигітлерівської коаліції над нацистською Німеччиною у Другій світовій війні недопущення присвоєння Росією всіх заслуги у перемозі над нацизмом [66].

Важливим був і поворот у бік офіційного засудження злочинів комуністичного режиму, а також заборона його символіки тощо. Зокрема, у

2015 році було прийнято ряд важливих законів, серед яких Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [74] та Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» [72].

Зміна у політиці пам'яті стосовно комуністичної репресивної машини знайшла своє відображення і в кінематографі. У 2017 році на екрани вийшов історичний бойовик «Червоний» режисера Зази Буадзе [177], в основі сюжету якого воїн УПА Данило Червоний, який потрапляє до ГУЛАГу та планує очолити втечу в'язнів. Фільм переповнений гротескною антирадянською пропагандою та надмірною демонізацією комуністів, які хочуть знищити українців як націю.

У 2019 році відбулася прем'єра біографічної драми «Заборонений» режисера Романа Бровко [136], яка розповідає про життя одного з найбільших борців проти комуністичного режиму – поета Василя Стуса. Хоча критики звертали увагу на деякі історичні неточності, проте ціль фільму була показати як дисиденти боролися проти радянської влади та спростувати міф про російськомовний Донбас.

Іншою картиною, присвяченою репресованій українській інтелігенції, є фільм 2021 року «Будинок «Слово»» режисера Тараса Томенко. В основу сюжету покладена історія легендарного сумнозвісного будинку у Харкові, у якому проживало багато репресованих пізніше українських культурних діячів, зокрема Микола Хвильовий, Михайло Яровий, Василь Вражливий і багато інших.

Продовжувалася популяризація теми Голодомору 1932-1933 рр., зокрема у 2016 році український парламент затвердив звернення до держав світу про визнання Голодомору 1932-1933 років геноцидом українського народу, а 16 листопада 2022 року Верховна Рада України видала Постанову «Про Звернення Верховної Ради України до міжнародних організацій та

парламентів держав світу щодо визнання Голодомору 1932-1933 років в Україні геноцидом Українського народу» [83].

У кінематографі цю тему продовжили експлуатувати ще в 2014 році у стрічці «Поводир» режисера Олеся Саніна [160]. В основу сюжету було покладено історію про розстріляний з'їзд кобзарів у Харкові в 1930-х рр. Чи реально відбулася ця подія – достеменно не відомо, проте це є чудовим прикладом вдалого міфотворення з боку України.

Тема Голодомору привертала увагу не лише українських кінематографістів. У 2019 році вийшов україно-польсько-британський історичний трилер «Ціна правди» польської режисерки Агнешки Голланд [176], сюжет якого розповідає історію валлійського репортера Гарета Джонса, який подорожував Україною під час Голодомору та вперше у західній пресі написав про нього під власним ім'ям (рис. 3.4).

Рисунок 3.4. Кадр з фільму «Ціна правди»

Важливу роль в українській історичній політиці відіграє Український інститут національної пам'яті (УІНП), який був заснований Віктором Ющенком у 2006 році як орган виконавчої влади та реорганізований Віктором Януковичем у науково-дослідну установу. І лише у 2014 році він був відновлений та працював у координації з Кабінетом Міністрів, а його головою було призначено відомого історика Володимира В'ятровича.

Одним з основних напрямків УІНП стало здійснення комплексу заходів, направлених на меморалізацію пам'яті про українських національних героїв – борців за Незалежність України, зокрема ОУН-УПА. У 2015 році було розроблено і прийнято Закон України від 9 квітня «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» [87], а 26 березня 2018 року внесено зміни до цього закону, згідно з якими члени УПА отримують статус учасників бойових дій [22]. Активна пропаганда та героїзація «бандерівського» минулого зустріла спротив з боку польської влади. Так, наприклад, напружені відносини між Польщею та Україною у складних питаннях минулого призвели до тимчасової зупинки Українсько-польського форуму істориків.

УІНП також запустив відеопроєкт «Війна і міф», спрямований на спростування радянських міфів про Другу світову війну, які сьогодні використовує російська пропаганда [5]. Знято документальний цикл спільного виробництва Інституту та «Історичної правди» про дисидентів - Цикл про українських дисидентів-політв'язнів [118], а також створено серію «Події епохи», до якої увійшли 5 коротких інформаційних роликів про важливі події в історії України XX століття з субтитрами англійською мовою.

Регулярно проводить різні заходи історичного та краєзнавчого спрямування, зокрема Всеукраїнський науково-просвітницький, історико-краєзнавчий проєкт «Місця пам'яті Української революції 1917–1921 років», науково-пошуковий проєкт «Жертви польсько-українського конфлікту 1939–1947 років», конференції «Уроки Голокосту», «Пам'ять Бабиного Яру і Голокост: наукові та суспільно-політичні виміри», форум «Україна: історія на перехрестях гібридної війни, культурної дипломатії та медійного світу» та багато інших.

Важливим у контексті інформаційної боротьби є праця над аналітичними матеріалами «Історичний міф у контексті української політики пам'яті та інформаційної війни», у яких розглядаються важливі питання політики пам'яті, історичної пропаганди та історичного міфу, а також було проведено

низку круглих столів на такі теми, як «Деколонізація свідомості. Як розповідати молоді історію південної та східної України», «Російська імперська культурна спадщина в Україні: як пам'ятати», «Імперське минуле в музейному просторі: як переосмислювати», «Як долати наслідки імперської політики забування?» та «Деколонізація: віднайти своє під шаром російських імперських міфів» [95, с. 34].

Нинішня українська влада підкреслює значимість спадщини Київської Русі для національної ідентичності та державності, про що свідчить Указ Президента України Петра Порошенка від 25 лютого 2015 року «Про вшанування пам'яті князя Київського Володимира Великого – творця середньовічної європейської держави Руси-України» [65]. Президент України Володимир Зеленський також привертав увагу до спадкоємності Києвом Русі, зокрема під час виступу на офіційних урочистостях з нагоди Дня Незалежності України він заявив, що «у Києві починалося православ'я, тут бере початок старослов'янська мова, правонаступницею якої є сучасна українська мова» [Президент] та підписав Указ «Про День Української Державності», що впроваджувався у День хрещення Київської Русі-України 28 липня [71].

У кінематографі доба Київської Русі отримала відображення у історичному бойовику 2018 року «Король Данило» режисера Тараса Химича [144]. Фактично це спроба побудувати український міф на кшталт «Короля Артура», тому зі справжніми історичними подіями фільм має мало що спільного, а за словами режисера «фільм про те, як творилась могутня держава у складні часи, і якої нелюдської мудрості було потрібно, щоб втримати її кордони» [114].

Наступного року на екрани вийшла екранізація історичної повісті «Захар Беркут» Івана Франка, знята режисерами Джоном Вінном та Ахтемом Сеїтаблаєвим [139]. Вона, як і попередній фільм, розповідає про період монголо-татарської навали та хоробро боротьбу українців проти них (рис. 3.5). Стрічка отримала фінансову підтримку від Держкіно у розмірі 30 мільйонів гривень із загального кошторису, який склав 113,5 мільйонів гривень, а також

рекламу з боку Ощадбанку та Укрпошти у вигляді випуску пам'ятної монети та тематичної поштової марки відповідно.

Рисунок 3.5. Кадр з фільму «Захар Беркут»

Тема козацтва також не залишалася поза увагою історичної політики України. Зокрема, 14 жовтня 2014 року Президент України Петро Порошенко видав Указ «Про День захисника України» [69], згідно з яким День захисника України було встановлено у День українського козацтва 14 жовтня, проводячи паралелі між сучасними Збройними Силами України та козаками. Володимир Зеленський також наголошував на наслідуванні козацьких традицій, наприклад в 2021 році у Маріуполі під час промови з нагоди Дня захисників і захисниць України він заявив, що мета новітнього війська України – наслідувати традиції Запорізької Січі та мислити ширше стереотипів, що козаки – це лише вуса, чуб і люлька [37].

Проте у кінематографі, на жаль, козацька доба зустрічається рідко та переважно у фентезійних фільмах, як, наприклад, стрічка 2018 року «Чорний козак» режисера Владислава Чабанюка та фільм-казка 2019 року «Пекельна Хоругва, або Різдво Козацьке» режисера Михайла Кострова. Обидва фільми – екранізації книг українського письменника Сашка Лірника.

Не оминула історична політика і таку надзвичайно важливу добу української історії, як Національно-визвольні змагання 1917-1921 рр. Зокрема, 22 січня 2016 року було видано Указ Президента України «Про заходи з

відзначення 100-річчя подій Української революції 1917-1921 років», згідно з яким 2017 рік був проголошений Роком Української революції 1917-1921 рр. та побудовано програму зі вшанування учасників цих подій [79]. Ще через два роки Міністерством освіти та науки було видано Наказ від 3 травня 2018 року «Про затвердження Положення про Всеукраїнську краєзнавчу акцію учнівської молоді «Українська революція: 100 років надії і боротьби»», спрямованої на «громадянське виховання дітей та молоді на засадах історичної правди про боротьбу українського народу за державну незалежність» [77].

Національно-визвольні змагання знайшли своє відображення у кіно. У 2018 році відбулася прем'єра фільму «Крути. 1918» режисера Олексія Шапарєва [146], який розповідає про одну з найтрагічніших та одночасно найгероїчніших подій українського минулого – бій між курсантами УНР та військами Радянської Росії під містом Крути. Половину бюджету – 26 млн грн з 52 млн – було надано державою у рамках Дев'ятого конкурсного відбору Державного агентства України з питань кіно у сесії ігрових тематичних фільмів (до 100-річчя проголошення Української Народної Республіки, до 100-ї річниці Бою студентів під Крутами). Проте, фільм вийшов слабким в плані історичної достовірності, про що влучно написав у своїй статті історик Андрій Руккас: «...шкода, що автори фільму не вважали за потрібне до того як братись за роботу проконсультуватись з істориками, аби уникнути прикрих недоречностей, ляпів і помилок...» [145].

Наступного року на екранах з'явився фільм «Таємний щоденник Симона Петлюри» режисера Олеса Янчука [170], сюжет якого охоплює життя Симона Петлюри та подій, які відбувалися під час існування УНР. Образ Петлюри сильно відрізнявся від того, яким його звикли бачити глядачі у безлічі радянських кінофільмів. Сценарист фільму Михайло Шаєвич прокоментував це так: «Задум повернути у правильне русло напрямок думок людей, які звикли думати, що Петлюра – розбійник, антисеміт, бандит» [55].

Того ж року у прокат вийшла історична драма «Чорний ворон» режисера Тараса Ткаченка [179], в основу якої покладено історію про холодноярського отамана та його боротьбу проти більшовиків. Патріотична картина наповнена притаманними подібним фільмам штампами: надмірною героїзацією одних та демонізацією інших, проте від цього стрічка не програє – вона розповідає про події одного з найбільш трагічних та героїчних періодів української історії.

Активно впроваджується меморалізація подій, які відбулися та відбуваються під час російської агресії проти України. 23 серпня 2019 року Президент України Володимир Зеленський підписав Указ «Про День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України», встановивши День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України – пам'ятну дату, яка щорічно відзначається 29 серпня [70], а у 2021 році Український інститут національної пам'яті відкрив Віртуальний музей російської агресії.

Важливою складовою цієї політики став бойкот російського кіно, який розпочався з виступів активістів громадського руху «Відсіч» та переріс у підтриману державою кампанію проти російської пропаганди у кіно та на телебаченні. У жовтні 2014 року Державне агентство України з питань кіно запроваджує заборону на показ російських серіалів, що прославляють силові структури Росії, а також картин, у яких знялись особи, помічені в українофобських діях або висловлюваннях. Загалом з 2014 року Держкіно заборонило показ кількох сотень фільмів та серіалів російського виробництва. А 21 грудня 2021 року Конституційний суд України визнав конституційною заборону російських фільмів і телепередач [25].

5 лютого 2015 року Верховною Радою України було прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України», згідно з яким було внесено зміни до законів «Про кінематографію» та «Про телебачення і радіомовлення». Відповідно до змін, будь-яке розповсюдження (показ) в Україні будь-яких фільмів

(аудіовізуальних творів), в яких міститься популяризація, агітація, пропаганда тощо будь-яких дій правоохоронних органів, збройних сил, інших збройних, військових чи силових формувань держави-окупанта має бути заборонене [62].

Місце російського контенту поспішали зайняти українські митці. Особливо популярною темою стала російсько-українська війна. Кінематографісти розуміли актуальність подібних фільмів через потребу постійно привертати увагу суспільства до подій на сході України та тримати в тонусі патріотичний дух народу. Серед них і військово-драматичний мінісеріал 2015 року «Гвардія» режисера Олексія Шапарева про колишніх ворогів, які об'єднуються задля боротьби проти окупантів, і військова драма 2017 року «Тримай біля серця» режисера Валерія Шалиги про колишнього військового, який стає добровольцем та відправляється в АТО, та багато інших.

У 2017 році на екрани виходить військова драма «Кіборги» режисера Ахтема Сеїтаблаєва за сценарієм Наталії Ворожбит про одну з найгероїчніших та найтрагічніших сторінок сучасної історії України – оборону Донецького аеропорту [143]. Фільм отримав фінансову підтримку від Держкіно у розмірі 50% від загального кошторису у 48 мільйонів гривень. Образ ворога у стрічці не демонізується та не позбавляється людських рис, ба навіть більше – серед ворогів представлені не лише росіяни, але і українці, затьмарені російською пропагандою. Герої ж фільму постійно розмірковують на тему чому вони сюди прийшли і, хоча у всіх причини різні, вони сходяться до спільної думки: вони прийшли сюди, щоб захищати Україну.

Одним із найгучніших фільмів на цю тематику є драма 2018 року «Донбас» Сергія Лозниці [134], сюжетні лінії якого є реконструкцією справжніх подій, зафіксованих в професійних репортажах, любительських роликах на YouTube та спогадах місцевих жителів. Це ще один фільм, який отримав фінансування від Держкіно у рамках Восьмого конкурсного відбору. Головна ідея картини, яку демонструє автор – це абсурд такого явища, як «Новоросія», а усі представники так званих «ЛНР» та «ДНР» мають

напівтваринний вигляд та викликають огиду через свої гротескні образи (рис. 3.6).

Рисунок 3.6. Кадр з фільм «Донбас»

Того ж року на екрани вийшов військовий детектив «Позивний «Бандерас»» режисера Зази Буадзе [162], заснований на щоденниках нацгвардійця Сергія Башкова з позивним «Індіанець» та розповідях учасників АТО. Він став черговим фільмом на тему російсько-української війни, який отримав фінансову підтримку з боку держави у розмірі 19,6 мільйонів гривень від Держкіно, а Міністерство оборони України надало авторам для зйомок справжню військову техніку.

У 2019 році відбулася прем'єра фільму «Іловайськ 2014. Батальйон Донбас» режисера Івана Тимченка [142], який розповідає про ще одну трагічну сторінку сучасної української історії – бої під Іловайськом. Загалом, це вдала патріотична картина, яка розкриває жахіття подій літку 2014 року, які розгорталися під Іловайськом. Головні герої сиплють героїчними фразами, як, наприклад, «я сюди вбивати окупантів прийшов, а не вмирати» та «я на своїй землі». Також у стрічці зображено наслідки російської пропаганди на Донбасі – місцевих жителів, які здають інформацію про українських воїнів росіянам та не розуміють хто тут «наші», хоча протягом фільму деякі з них трансформуються та розуміють, хто був правий увесь цей час.

Того ж року було знято воєнну драму «Черкаси» режисера Тимура Яценка на ще одну важливу для української історії тему – оборону однойменного морського тральщика, заблокованого російськими військами в бухті Донузлав у березні 2014 року під час анексії Криму (рис. 3.7) [178]. Фільм отримав підтримку з боку Держкіно у розмірі 17,3 мільйони гривень, а також фінансову підтримку з боку Воєнно-морських сил України.

Рисунок 3.7. Кадр з фільму «Черкаси»

Наступного року на екранах з'явився фільм «Наші котики» режисера Володимира Тихого про пригоди трьох бійців АТО на початку російсько-української війни [155]. Фільм також отримав фінансову підтримку з боку держави, зокрема від Українського культурного фонду 8,9 мільйонів гривень та від Держкіно 0,98 мільйонів гривень, а тодішній президент України Петро Порошенко позитивно відгукнувся про стрічку: «це приклад абсолютно нового стилю фільмів про війну за незалежність України – прекрасне поєднання гумору і драми, реалізму та містики» [57].

У 2022 році відбулася прем'єра відразу двох фільмів, присвячених війні на Донбасі: «Клондайк» режисерки Марини Ер Горбач, який розповідає історію родини, яка опинилася в епіцентрі подій авіакатастрофи рейсу MH17 Malaysia Airlines 17 липня 2014 року в селі Грабове Донецької області та «Снайпер. Білий ворон» режисера Мар'яна Бушана про українського снайпера-добровольця, який хоче помститися за вбивство товариша та шукає

російського снайпера-професіонала. Фільм «Снайпер. Білий ворон» також отримав фінансову підтримку від Держкіно у розмірі 23,946 мільйонів гривень в рамках 11-го конкурсного відбору.

Отже, проаналізувавши історичну політику періоду 2014-2022 років та кінематограф як засіб її популяризації, можна дійти до висновку, що російська агресія на Донбасі та анексія Криму дали величезний поштовх українській владі для побудови системи, яка буде спрямована на консолідацію та стимулювання самоідентифікації української нації. Боротьба з російським кінематографом та його подальша заборона в Україні мали величезний вплив на успіх в інформаційній війні. Зміна курсу історичної політики у бік Європи, проведення декомунізації та повсюдне розвіяння міфів про «Велику Вітчизняну війну», «один народ» та багато інших призвели до європеїзації політики пам'яті. Держава нарешті почала підтримувати історичне кіно та збільшувати його фінансування, що в свою чергу призвело до росту кількості та якості такого кінематографу.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши російську та українську історичну політику та її втілення у кінематографі можна дійти до висновку, що путінська влада протягом багатьох років готувала підґрунтя задля агресії проти України. Російська історична політика почала формуватися ще в 1990-х роках, проте найбільшого розвитку та форми цілісної системи пропаганди вона отримала вже в XXI столітті з приходом до влади Володимира Путіна, який і став її головним ідеологом. Потужна агітаційна компанія, яка розгорнулася у всіх сферах державної політики сприяла тому, що цілі покоління росіян були зазомбовані пропагандою, перетворилися на легко керовану масу, якою сьогодні користується путінська влада.

Тотальна мілітаризація та українофобія призвели до того, що в 2014 році російське суспільство позитивно сприйняло агресію проти України на Донбасі та анексію Криму. Російському населенню роками розповідали про «історичну несправедливість» та «невдячних українців», що стало головним аргументом задля агресії.

Ідеї «російського світу», які ідеально лягли на імперський менталітет російського народу, антиукраїнська пропаганда у кінематографі та безліч інших чинників сприяли тому, що сотні тисяч російських військових були готові йти вбивати українців за нав'язані їм ідеали.

У той же час ситуація з історичною політикою в Україні була кардинально іншою. Незважаючи на те, що ще в 1990-х рр. державна політика пам'яті тримала курс на націоналізацію історії, усі заходи з боку влади залишались слабкими, фрагментарними, направленними на примирення суспільства і запобігання конфліктів як у середині країни, так і на міжнародній арені.

Тотальний російський вплив на політичних акторів України та окупація інформаційного простору запобігали поширенню по-справжньому українського контенту. Історичний кінематограф переважно існував за рахунок ентузіастів та майже не мав підтримки з боку держави.

Усе це призвело до того, що станом на 2014 рік українське суспільство не було консолідованим, тому російським пропагандистам вдалося легко маніпулювати жителями Криму та Донбасу, а потім окупувати окремі території Донецької та Луганської областей і майже безперешкодно анексувати Кримський півострів.

Ситуація кардинально змінилася після 2014 року. Путінська пропаганда після вторгнення в Україну та анексії Криму стала ще агресивнішою. Антиукраїнські заяви стали звичайною річчю в промовах офіційних представників Кремля, а Володимир Путін зі своїми «історичними» статтями підвів під ними жирну лінію.

Агресивна історична політика та тотальна мілітаризація шляхом використання кінематографа призвели до наслідків, які сьогодні Україна відчуває на собі. Сконструований гібрид радянської та імперської історичної політики у суміші з відверто агітаційним, «ура-патріотичним» кінематографом став потужною зброєю в російсько-українській інформаційній війні. Протягом більш ніж восьми років пропагандистська машина Російської Федерації готувала суспільство, яке буде готове йти воювати проти України за побудовані Путіним ідеали: царя, Батьківщину та предків, які полягли за цю ж Батьківщину.

В Україні ж ситуація тотально змінилася. Російська агресія на Донбасі та анексія Криму дали величезний поштовх українській владі для побудови системи, яка буде спрямована на консолідацію та стимулювання самоідентифікації української нації. Боротьба з російським кінематографом та його подальша заборона в Україні мали величезний вплив на успіх в інформаційній війні. Зміна курсу історичної політики у бік Європи, проведення декомунізації та повсюдне розвіяння міфів про «Велику Вітчизняну війну», «один народ» та багато інших призвели до європеїзації політики пам'яті. Держава нарешті почала підтримувати історичне кіно та збільшувати його фінансування, що в свою чергу призвело до росту кількості та якості такого кінематографу.

Проте в Україні все одно залишилося чимало проблем, а історична політика держави залишає бажати кращого. Задля зміни ситуації, потрібно провести ряд заходів:

1. Проведення комплексної історичної політики. Держава хоч і збільшила фінансування історичного кіно, проте цього не достатньо для популяризації окремих сюжетів. Для того, щоб ввести глядача у контекст тих чи інших подій, потрібно проводити додаткові заходи, наприклад безкоштовні виставки та історичні фестивалі.

2. Збільшення фінансування історичного кіно та пріоритетність у рекламуванні. Для того, щоб глядачі дізнавалися про історичне кіно, потрібно збільшити витрати на маркетингову складову.

3. Покращення якості. Одна з причин провальних касових зборів українських історичних фільмів – низька якість продукту.

4. Створення своїх власних міфів та легенд, а також популяризація власних національних героїв. Частково це завдання виконується, зокрема такими фільмами як «Захар Беркут» чи «Кіборги», проте цього поки що занадто мало. Потрібно розвивати свою власну систему міфів та героїв, яка зможе успішно протистояти російській пропаганді.

5. Розповсюдження інформації про злочини радянської та путінської влади. Потрібно збільшити кількість картин, які розповідали б правду про злочини, які вчинила російська влада. Проте тут головне – не гіперболізувати і не вдаватися до відвертої пропаганди у стилі Росії.

Український кінематограф – достатньо молодий. Він потребує підтримки не тільки з боку держави, а і з боку суспільства. Якщо вдало використати історичний потенціал України за допомогою кіно – перемога в інформаційній війні проти Росії буде забезпечена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. А «Молодість» дозріла. URL:
<https://web.archive.org/web/20180905203909/http://mobile.tyzhden.ua/Publication/4145>
2. Активируй Шульца! URL:
<https://novayagazeta.ru/articles/2018/04/20/76249-aktiviruy-shultsa>
3. Бурнашов І. Ю. Український кінопрорив (оглядова довідка за матеріалами преси, неопублікованими документами та Інтернету 2014–2015 рр.). URL:
nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2015/2015_kino15.pdf
4. Бухарин С.Н. Методы и технологии информационных войн. Москва: Академический проект, 2007. 382 с.
5. Відеопроєкт «Війна і міф». Розвінчуємо радянські міфи. URL:
https://www.youtube.com/playlist?list=PLitKIb_cEyqeiFCTaI-22OJlaye9RY-iE
6. Владимир Мединский назвал «невероятно смелыми людьми» создателей фильма «Союз спасения». URL:
https://culture.gov.ru/press/news/vladimir_medinskiy_nazval_neveroyatno_smely_mi_lyudmi_sozdateley_filma_soyuz_spaseniya/
7. Владимир Мединский: «Увидеть Сталина» - правильное российское кино. URL: <https://rg.ru/2017/09/19/vladimir-medinskiy-uvidet-stalina-pravilnoe-rossijskoe-kino.html>
8. Владимир Путин принял участие в пленарном заседании IV Санкт-Петербургского международного культурного форума. URL:
<http://kremlin.ru/catalog/keywords/81/events/50926>
9. Власюк О.С. Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни. Київ: НІСД, 2017. 304 с.
10. Во ВГИКе под председательством Путина состоялось первое заседание Правительственного совета по развитию кинематографии. URL:
https://www.gazeta.ru/culture/2009/11/03/a_3280335.shtml

11. Волович О. Історія як поле змагання «Українського світу» і «Русского мира». *Історичні науки*. 2014. №12. С. 19-23.
12. Володимир Цибулько: «Російська людина вірить телевізору, українська читає все в Інтернеті». URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2008/10/13/9090/>
13. Встреча с руководителями краеведческих музеев. URL: <http://kremlin.ru/catalog/keywords/81/events/46710>
14. Вы правы. Путин поддержал закрепление в Конституции статуса России как «продолжения Российской империи и СССР». URL: <https://www.fontanka.ru/2020/02/26/68987155/>
15. Выступление Владимира Путина на саммите НАТО (Бухарест, 4 апреля 2008 года). URL: <https://www.unian.net/politics/110868-vyistuplenie-vladimira-putina-na-sammite-nato-buharest-4-aprelya-2008-goda.html>
16. Госейко Л. Історія українського кінематографа (1896-1995). Київ: KINO-КОЛО, 2005. 464 с.
17. Григорьян К. Э. Государственная политика РФ в сфере отечественной кинематографии: социально-философский анализ. *Культурная жизнь Юга России*. 2010. №2(36). 95-97.
18. Грицак Я. Парадокси національної ідентичності. URL: <http://www.day.kiev.ua/189810/>
19. Гришин О. Е., Еманов А. А. Кинематограф как инструмент политической коммуникации на постсоветском пространстве. URL: www.postsovietarea.com/jour/article/view/76
20. Денисюк С. Г., Івченко К. В. Вплив художнього кіно на процес політичної соціалізації особистості. *XLV НТК гуманітарних підрозділів: 2016 рік: матеріали Науково-технічної конференції Вінницького національного технічного університету*. Вінниця: ВНТУ, 2016. С. 1–3.
21. Денисюк С. Г. Культурологічні виміри політичної комунікації. Вінниця: ВНТУ, 2012. 396 с.
22. Депутати надали статус ветеранів війни учасникам ОУН і УПА.

URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rada-status-veteraniv-oun-upa/29640739.html>

23. Джолос О. Информационно-психологическая война. Восточный фронт. URL: <http://argumentua.com/stati/informatsionnopsikhologicheskaya-voyna-vostochnyi-front>

24. Дума одобрила запрет публичного отрицания роли СССР в победе над нацизмом. URL: <https://www.interfax.ru/russia/768764>

25. Заборона показу російських фільмів і серіалів є конституційною – КСУ. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zaborona-pokazu-rosijskyh-filmiv-konstytucijna-sud/31619858.html>

26. Закон об образовании правят в воспитательных целях. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/4379291>

27. Заседание Международного дискуссионного клуба «Валдай». URL: kremlin.ru/events/president/news/46860

28. Зашкільняк Л. Історична пам'ять і соціальні функції історії у сучасному світі. *Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: історія, міжнародні відносини*. 2009. №2. С. 156 – 159.

29. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії: аналітична доповідь. За заг. ред. А. Баровської. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2016. 109 с.

30. Історія інформаційно-психологічного протиборства: підруч. За заг. ред. Є. Д. Скулиша. Київ: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. 212 с.

31. Йейтс Ф. Мистецтво пам'яті. Санкт-Петербург: Університетська книга, 1997. 167 с.

32. Калинина М. Документальное кино как инструмент политического и коммерческого PR: украинский и зарубежный опыт. *International scientific journal*. 2015. №6. С. 46–52.

33. Кацуба М. Художнє кіно як засіб формування масової політичної свідомості. *Політичний менеджмент*. 2013. №1-2. С. 136–144.

34. Кацуба М. О. Художнє кіно як мас медіа: особливості впливу на

політичні процеси. *Гілея: науковий вісник*. 2015. №98. С. 398–402.

35. Киридон А. Концепт — історична пам'ять: варіативність дефініювання. *Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: історія, міжнародні відносини*. 2009. №3. С. 112–116.

36. Коваль Д. О., Короткий Т. Р. Інформаційна війна Російської Федерації проти України: оцінка міжнародного співтовариства. URL: dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7464/Koval_Korotkyi_Information%20Wrfare%20and%20the%20Reaction%20of%20World%20Community.pdf?sequence=1

37. Козаки це не лише вуса, чуб і люлька: Зеленський про новітнє військо України. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20211014-kozaky-tse-ne-lyshe-vusa-chub-i-lyulka-zelenskyj-pro-novitnye-vijsko-ukrayiny/>

38. Коробов А. А., Серебряков С. А. Документальное кино как средство политической пропаганды: классические и инновационные подходы в цифровую эпоху. *Изв. Саратов. ун-та. Нов. сер. Сер. Социология. Политология*. 2019. №2. С. 212–217.

39. Коруц У. Інформаційна війна як інструмент пропаганди війни: правові підстави протидії. URL: pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/8/56.pdf

40. Лук'яненко О. Геополітичне інформаційне протиборство: сутність і варіанти захисту. *Університетська кафедра*. 2016. №5. С. 173–184.

41. Малик Я. Й. Інформаційна війна і Україна. *Демократичне врядування*. 2015. №15. URL: www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk15/fail/Malyk.pdf

42. Медведєв відмовився їхати до Києва на роковини Голодомору. URL: <https://www.unian.ua/politics/161853-medvedev-vidmovivsyia-jihati-do-kieva-na-rokovini-golodomoru.html>

43. Мединский: «Донбасс. Окраина» стал началом художественного осмысления войны на Украине. URL: <https://tass.ru/kultura/6508276>

44. Министр культуры РФ назвал мразями всех, кто сомневается в правдивости выдумки о панфиловцах. URL: <https://vlasti.net/news/247922>

45. Минкультуры России определило приоритетные темы господдержки кинопроизводства в 2023 году. URL: https://culture.gov.ru/press/news/minkultury_rossii_opredelilo_prioritetnye_temy_gospodderzhki_kinoproizvodstva_v_2023_godu/

46. Нагорний А. І. Сучасні методики маніпулювання суспільно-масовою свідомістю та їх застосування в політичних технологіях. URL: ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2008/10/167-174__no-4__vol-27__2008__UKR.pdf

47. Нора П. Всесвітнє торжество пам'яті. *Недоторканий запас*. 2007. №2. URL: <https://magazines.gorky.media/nz/2005/2/vsemirnoe-torzhestvo-pamyati.html>

48. О воинской обязанности и военной службе : Федеральный закон от 28.03.1998 г. № 53-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_18260

49. О Государственной премии Российской Федерации имени Маршала Советского Союза Г.К. Жукова : Указ Президента РФ от 28.10.1996 г. № 1499. URL: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/10192>.

50. О действенности государственной власти в России : Послание Президента России Бориса Ельцина Федеральному Собранию РФ. 1995 г. URL: http://www.intelros.ru/2007/02/05/poslanie_prezidenta_rosii_borisa_elcina_federal_nomu_sobraniju_rf_o_dejstvennosti_gosudarstvennoj_vlasti_v_rossii_1995_god.html

51. О Комиссии при Президенте Российской Федерации по противодействию попыткам фальсификации истории в ущерб интересам России : Указ Президента РФ от 15.05.2009 г. № 549. URL: www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_87873/942772dce30cfa36b671bcf19ca928e4d698a928/

52. О мерах государственной поддержки общественных объединений, ведущих работу по военно-патриотическому воспитанию молодежи : Указ

Президента Российской Федерации от 16.05.1996 г. № 727. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/9359>.

53. Об увековечении Победы советского народа в Великой Отечественной Войне 1941-1945 годов : Федеральный закон от 19.05.1995 г. № 80-ФЗ. URL: <http://ivo.garant.ru/#/document/1418946>

54. Обращение Президента Российской Федерации. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20603>

55. Олесь Янчук: «Ми хочемо показати людям, що Петлюра – це не бандит, як стверджувала радянська пропаганда, а справжній український лідер». URL: <https://web.archive.org/web/20170811223813/http://www.chasipodii.net/mp/article/3889/>

56. Определены приоритетные темы для кинопроизводства. URL: <https://culture.gov.ru/press/news/opredeleny-prioritetnye-temy-dlya-kinoproizvodstva20171006172539/>

57. Петро Порошенко: фільм «Наші котики» – про тих, хто ніколи не зрадить Україну. URL: <https://web.archive.org/web/20200303050119/https://eurosolidarity.org/2020/02/12/петро-порошенко-фільм-наші-котики-п/>

58. Почепцов Г. Информационные войны. Основы военно-коммуникативных исследований. Киев: Ваклер, 2000. 576 с.

59. Президент запровадив нове державне свято у день хрещення Київської Русі-України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3303169-prezident-zaprovadiv-nove-derzavne-svato-u-den-hresenna-kiivskoi-rusiukraini.html>

60. Принят закон Президента РФ о воспитательной составляющей образования. URL: duma.gov.ru/news/49166/

61. Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з набранням чинності Законом України "Про державну підтримку кінематографії в

Україні" : Закон України від 03.10.2019 р. № 164-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-20#Text>

62. Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України : Закон України від 05.02.2015 р. № 159-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-19#Text>

63. Про внесення змін до Положення про державну підтримку національних фільмів у продюсерській системі : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.2016 р. № 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/81-2016-p#Text>

64. Про встановлення Дня пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій : Указ Президента України від 26.11.1998 р. № 1310/98. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/131098-5115>

65. Про вшанування пам'яті князя Київського Володимира Великого – творця середньовічної європейської держави Руси-України : Указ Президента України від 25.02.2015 р. № 107/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/107/2015#Text>

66. Про вшанування пам'яті українців, які рятували євреїв під час Другої світової війни : Проект постанови Верховної Ради України від 08.12.2020 р. № 4479. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/DI03868I?ed=2021_02_02

67. Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті» : Указ Президента України від 28.01.2010 р. № 75/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/2010#Text>

68. Про Голодомор 1932–1933 років в Україні : Закон України від 28.11.2006 р. № 376-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text>

69. Про День захисника України : Указ Президента України від 14.10.2014 р. № 806/2014. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8062014-17816>

70. Про День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України : Указ

Президента України від 23.08.2019. № 621/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6212019-29269>

71. Про День Української Державності : Указ Президента України від 24.08.2021 р. № 423/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423/2021#Text>

72. Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років : Закон України від 09.04.2015 р. № 316-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text>

73. Про Загальнодержавну програму розвитку національної кіноіндустрії на 2003-2007 роки : Закон України від 25.12.2002 р. № 361-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-15#Text>

74. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 20.05.2015 р. № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>

75. Про затвердження Міжгалузевої програми "Пізнай свою країну" на 2007-2012 роки : Наказа Міністерства освіти і науки України від 27.08.2007 р. № 49/765/3027/308. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0049655-07#Text>

76. Про затвердження Положення про Всеукраїнську координаційно-методичну раду з питань розвитку дитячо-юнацького туризму, краєзнавства й екскурсій : Наказ Міністерства освіти та науки від 11.05.2004. № 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-04#Text>

77. Про затвердження Положення про Всеукраїнську краєзнавчу акцію учнівської молоді «Українська революція: 100 років надії і боротьби» : Наказ Міністерства освіти і науки України від 03.05.2018 р. № z0633-18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-18#Text>

78. Про затвердження Положення про Державне агентство України з питань кіно : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2014 р. № 277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/277-2014-п#Text>

79. Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції

1917 - 1921 років : Указ Президента України від 22.01.2016 р. № 17/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/17/2016#Text>

80. Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни : Указ Президента України від 24.03.2015 р. № 169/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/169/2015#Text>

81. Про заходи у зв'язку з 70-ми роковинами Великого терору - масових політичних репресій 1937-1938 років : Указ Президента України від 21.05.2007 р. № 431/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/431/2007#Text>

82. Про Заяву Верховної Ради України з нагоди 77-ї річниці перемоги над нацизмом та про неприпустимість присвоєння Російською Федерацією перемоги над нацизмом : Постанова Верховної Ради України від 03.05.2022 р. № 2235-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-20#Text>

83. Про Звернення Верховної Ради України до міжнародних організацій та парламентів держав світу щодо визнання Голодомору 1932-1933 років в Україні геноцидом Українського народу : Постанова Верховної Ради України від 16.11.2022 р. № 2740-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2740-IX#Text>

84. Про Звернення до Українського народу учасників спеціального засідання Верховної Ради України 14 травня 2003 року щодо вшанування пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років : Постанова Верховної Ради України від 15.05.2003 р. № 789/IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-15#Text>

85. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Проект закону України від 19.11.2021 р. № 6341. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/II06469I>

86. Про поліпшення туристсько-краєзнавчої роботи у навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки

України : Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.04.2007 р. № 286.

URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/74195_74195

87. Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті : Закон України від 09.04.2015 р. № 314-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text>

88. Про Стратегію національно-патріотичного виховання : Указ Президента України від 18.05.2019 р. № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>

89. Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років : Закон України від 09.04.2015 р. № 315-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text>

90. Про укладення Угоди між Урядом України і Урядом Російської Федерації про заснування та умови діяльності інформаційно-культурних центрів : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.1996 р. № 462. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-96-п#Text>

91. Про Урядову комісію з вивчення діяльності ОУН-УПА : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.09.1997 р. № 1004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1004-97-п#Text>

92. Прожико Г. С. Концепция реальности в экранном документе. Москва: ВГИК, 2004. 454 с.

93. Прямая линия с Владимиром Путиным. 2013 год. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/17976>

94. Прямая линия с Владимиром Путиным. 2015 год. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/49261>

95. Публічний звіт Голови Українського інституту національної пам'яті Дробовича Антона Едуардовича за 2021 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2021/zvit-uinm-2021.pdf>

96. Путин В. 75 лет Великой Победы: общая ответственность перед историей и будущим. URL: kremlin.ru/events/president/news/63527

97. Путин В. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации. 25 апреля 2005 г. URL: http://www.kremlin.ru/appears/2005/04/25/1223_type63372type63374type8263487049.shtml
98. Путин В. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации. 10 мая 2006 г. URL: http://www.kremlin.ru/appears/2006/05/10/1357_type63372type63374type82634105546.shtml
99. Путин В. Про історичну єдність росіян та українців. URL: kremlin.ru/events/president/news/66182
100. Сегеда С. П., Шевчук В. П. Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір. URL: nio.nuou.org.ua/article/view/174147
101. Семеній А. О. Антиукраїнська пропаганда в сучасному російському історичному кінематографі. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 14. С. 83-87.
102. Семеній А. О. Друга світова війна: боротьба пам'ятей в українському та російському кінематографі. *Public history. Історія в публічному просторі* : зб. Міжнар. наук. конф. Київ : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2022. С. 262-264.
103. Семенова О. Вітчизняний кінематограф як протидія інформаційній агресії Російської Федерації (на прикладі історико-патріотичного кіно). URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/234951>
104. Сергейцев Т. Что Россия должна сделать с Украиной. URL: https://glavcom.ua/pub/pdf/49/4935/ria_ru.pdf
105. Сивко А. Кино и пропаганда. URL: petrimazepa.com/procinema.html
106. Сидельникова М. Союз одного актера. *Власть*. 2009. №13(816). С. 10-14.
107. Состоялась украинская премьера фильма «Молитва о гетмане Мазепе». URL:

<https://web.archive.org/web/20080605132046/http://www.podrobnosti.ua/culture/movies/2002/11/15/41639.html>

108. Спільна заява Президентів України і Республіки Польща "До порозуміння і єднання". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_005#Text

109. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации. URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=191669&fld=134&dst=100014,0&rnd=0.10045034144140707#02631937844850346>

110. У Центрі культури та науки РФ у Києві назвали Шевченка «російсько-українським» поетом – МЗС відреагувало. URL: <https://www.5.ua/polityka/u-tsentri-kultury-ta-nauky-rf-u-kyievi-nazvaly-shevchenka-rosiisko-ukrainskym-poetom-mzs-vidreahuvalo-240550.html>

111. Уголовный кодекс Российской Федерации. URL: www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/

112. Українцям не хочуть показувати «матч смерті». URL: www.radiosvoboda.org/a/24545256.html

113. Хальбваск М. Колективна та історична пам'ять. *Недоторканий запас*. 2007. №2. URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2.html>

114. Фільм «Король Данило»: історичний ералаш чи перший український блокбастер? URL: https://web.archive.org/web/20190214164437/https://24tv.ua/lifestyle/film_korol_danilo_istorichniy_yeralash_chi_pershiy_ukrayinskiy_blokbaster_n1071329

115. Фісенко Т. Кіндематограф у формуванні громадянської думки. *Обрії друкарства*. 2020. №1(8). С. 205–223.

116. Фуко М. Археологія знань. Санкт-Петербург: Гуманітарна академія, 2004. 416 с.

117. Фурор українського кіно. URL: https://web.archive.org/web/20190323210003/http://postup.brama.com/dinamic/i_pub/usual.php?what=27762

118. Цикл про українських дисидентів-політв'язнів. URL:
https://www.youtube.com/playlist?list=PLitKIb_cEyqdYZNpbSwqzATugEb-vDfOc
119. Чупрій Л. В. Історична освіта в Україні як складова державної політики пам'яті. *Політичний менеджмент: наук. журнал*. 2011. №4(49). С. 18–37.
120. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ: Критика, 2007. 375 с.
121. «28 Панфиловцев». 2016. URL:
https://www.youtube.com/watch?v=I37qKN_Bugk
122. «72 метра». 2004. URL: <https://rezka.ag/films/action/16778-72-metra-2004.html>
123. «А зори здесь тихие...». 2015. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=r1pTUDXwP-U>
124. «Август. Восьмого». 2012. URL: <https://rezka.ag/films/drama/624-avgust-vosmogo-2012.html>
125. «Адмиралъ». 2009. URL: <https://rezka.ag/series/drama/13573-admiral-2009.html>
126. «Александр. Невская битва». 2008. URL:
<https://rezka.ag/films/drama/1370-aleksandr-nevskaya-bitva-2008.html>
127. «Атентат — Осіннє вбивство в Мюнхені». 1995. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=jgm0TtGu3R8>
128. «Батальонъ». 2015. URL: <https://rezka.ag/films/drama/10730-batalon-2014.html>
129. «Белая гвардия». 2012. URL: <https://rezka.ag/series/drama/14298-belaya-gvardiya-2012.html>
130. «Битва за Севастополь». 2015. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=9UQMdiRFKNY>
131. «Богдан Зиновій Хмельницький». 2006. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=4rhmqhOimRE>
132. «Голод 33». 1991. URL:

https://www.youtube.com/watch?v=sh5_9i9gBdQ

133. «Далекий постріл». 2005. URL: https://www.youtube.com/watch?v=qikM04_9hB0

134. «Донбас». 2018. URL: <https://megogo.net/ua/view/8223255-donbas.html>

135. «Донбасс. Окраина». 2019. URL: <https://kinogo.eu/9881-donbass-okraina-2019.html>

136. «Заборонений». 2019. URL: <https://megogo.net/ua/view/5282995-zaboroneniyy.html>

137. «Заградотряд». 2009. URL: https://www.youtube.com/watch?v=cme_6ND_BVE

138. «Залізна сотня». 2004. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=G1Wmqp3O9FA>

139. «Захар Беркут». 2019. URL: <https://rezka.ag/films/action/32914-zahar-berkut-2019.html>

140. «Звезда». 2002. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vcGC2JDh-rc>

141. «Зоя». 2021. URL: <https://rezka.ag/films/drama/36431-zoya-2021.html>

142. «Іловайськ 2014. Батальйон Донбас». 2019. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=P4TbcMAnORk>

143. «Кіборги». 2017. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=EmZRNkbhgQU>

144. «Король Данило». 2018. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=6aGbHUxTR14>

145. «Крути-1918». Де закінчується історія й починається вигадка? URL: <https://web.archive.org/web/20200224052712/http://www.istpravda.com.ua/article/s/2019/02/21/153681/>

146. «Крути. 1918». 2018. URL: <https://rezka.ag/films/action/35977-kruty-1918-2019.html>

147. «Крым». 2017. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=K6WJu5hbL04>
148. «Крымский мост. Сделано с любовью». 2018. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=wFGK1C23Ngg>
149. «Легенда о Коловрате». 2017. URL: <https://rezka.ag/films/action/19158-legenda-o-kolovrate-2017.html>
150. «Ликвидация». 2007. URL: <https://rezka.ag/series/detective/11552-likvidaciya-2007.html>
151. «Матильда». 2017. URL: <https://rezka.ag/films/drama/17832-matilda-2017.html>
152. «Матч». 2012. URL: rezka.ag/films/drama/641-match-2011.html
153. «Молитва за гетьмана Мазепу». 2001. URL: <https://takflix.com/uk/films/molytva-za-hetmana-mazepu>
154. «Мы из будущего 2». 2010. URL: <https://rezka.ag/films/action/11946-my-iz-buduschego-2-2010.html>
155. «Наші котики». 2020. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=69B6aoKwgvU>
156. «Нескорений». 2000. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NENah9oEiek>
157. «Нынешние события созвучны тому, что было сто лет назад». Продюсер Игорь Угольников о «Батальоне», спорах с режиссером и цикличности русской истории. URL: <https://lenta.ru/articles/2015/02/17/ugol/>
158. «Олимпиус Инферно». 2009. URL: <https://rezka.ag/films/action/13570-olimpus-inferno-2009.html>
159. «Ополченочка». 2019. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=TPRGgUKt5gs>
160. «Поводир». 2014. URL: https://www.youtube.com/watch?v=cdp5yn9P_E4
161. «Поддубный». 2014. URL: <https://rezka.ag/films/drama/1935-poddubnyy-2014.html>

162. «Позивний «Бандерас»». 2018. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=ERh1A1-QLb4>
163. «Солдатик». 2019. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YkxS2j-LK94>
164. «Софія». 2016. URL: <https://rezka.ag/series/drama/22902-sofiya-2016.html>
165. «Союз Спасения». 2019. URL: <https://rezka.ag/films/drama/32895-soyuz-spaseniya-2019.html>
166. «Спецназ». 2002. URL: <https://rezka.ag/series/action/14350-specnaz-2002.html>
167. «Сталинград». 2013. URL:
https://www.youtube.com/watch?v=IKb64x_9wz0
168. «Страчені світанки». 1995. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=LB-xnimo5FU>
169. «Т-34». 2018. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=HFECUGq6RYk>
170. «Таємний щоденник Симона Петлюри». 2019. URL:
<https://megogo.net/ua/view/4583835-taemniy-shchodennik-simona-petlyuri.html>
171. «Тайна волчьей пасти». 2004. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=Pw3akoYO0vM>
172. «Танки». 2018. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=IHiBsn576EU>
173. «Тарас Бульба». 2009. URL: <https://rezka.ag/films/action/1107-taras-bulba-2009.html>
174. «Туман». 2010. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=95DrdIMn0z8>
175. «Хайтарма». 2013. URL:
https://www.youtube.com/watch?v=S3xE_nq7iAw
176. «Ціна правди». 2019. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=VjlSDlqWiFw>

177. «Червоний». 2017. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=5XvULDJnU0s>
178. «Черкаси». 2019. URL:
https://www.youtube.com/watch?v=Ymsy_v9Ec0Q
179. «Чорний ворон». 2019. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=u0Et3egoDS0>

